

સવજ્ઞ સક્ષાપતી.

૩૧૭૪

નાટક (૩) આંકી.

રચનાર

“આરમ.”

તે

“ચૈ સાને પરભૂલી પુતલી”

તથા

“ખેડેરામ અને શીરીન” નો કર્તા.

(આ નાટક રેલમટર કરાવો તેનો સંપર્કો હક તેના રચનારે રાખેલો છે.)

મુ'બ'ઈ:

બ્રિટિશ્વિયલ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૮ ઇસવી.

કિંમત આના છ.

આ નાટક ધસવી સને ૧૮૪૭ નાં ૨૦ માં તથા ૧૮૫૭ નાં
૨૫ માં આકટ પ્રમાણે રેજીસ્ટર કરાવ્યો છે, અને તે ઉપર
નો સધલો હક તેના કર્તા “ અરમ ” નો છે; તેથી એ
મજકુર ઘણીની પરવાનગી વના કોષ્ટએથી એ
નાટકનો કોષ્ટથી ભાગ જાહેરમાં અથવા ખાનગી
રીતે ભજી બતાવ્યો નહી, અથવા છાપી કે
છાપાવી પ્રગટ કરવો નહી.

એના કર્તાને માટે સધલી ખચર ઇનડસ્ટ્રીયલ પ્રેસના માલિકથી નં ૩,
શ્રીમંત સ્વીટ, કોટમાંથી મલશે.

નાટક પાત્ર.

લવજીભઈ.....	.....	પુણાના એક તવંગર શેઠ.
કાવશજી	.....	લવજીભઈના ભઈ.
ફરામજી	}	લવજીભઈના મીત્રો.
કેપ્પશર		
અરજોરજી.....		
અરશેદજી.....	.....	મુંબઈના એક દાકતર.
અમનજી	}	પારસી કર્લાકો.
પેશતનજી		
જાંલગીર		
સોરાબજી	}	“ધોભીતલાવ પારસી યુનીઅન”ના મેમબરો.
પીરોશાહ		
રસતમજી		
માકાદાર	}	કાજ કરનાર મોબેદ ભઈઓ.
જમશેદદાર		
ખેમરાજ	.....	એક મારવારો.
ગુલાબદાસ	.....	એક નાણાવતી.
ધનબઈ	.....	લવજીની એક પુરી બેટી.
મેહેરબઈ	.....	શીટઝરલ્ટના ફરામજીની બેટી, પછવાડેથી લવજીભઈના ધણીયાણી.
શેરીયાર	.....	લવજીનો ધરાણી ચાકર.
રામો	.....	ખેમરાજનો માણસ.

મોબેદો-જેલર-મીત્રો, કારભારીઓ ઇત્યાદી.

આ પેલનાં ખાસ નોડાવેલાં ગાયણા માટે જીવો સશ ૭૦ થી.

દીખાચો.

મેહરબાંન વાંચનાર,

આ નાટક હું તમારી આગલ રજુ કરું તેની અગાઉ તે વીશે જે બોલ દેહવાની રજા લગી છું ને ઉમેદ છે કે તે વીશે મને દરગુજર કરશે. કડાખી જો તમે મારા “પૈસાને પરણેલી પુતલી” તથા “બેહરામ અને શીરીન” ના નાટકો વાંચ્યા હશે તો ત્યાંના દીખાચાઓ પરથી તમને માલમ પડશે કે આ સાલ તો મારે “પૈસાપર પડેલો પેશુ” નો ખેલ તમારી સનમુખ રજુ કરવો જોઈતો હતો. મારા પોતાના વીચાર અને ઉમેદ પ્રમાણે દર સાલે એક નીરદોષ ખેલ લખી તમારી નેક સેવા અળવા શીવાય હું કંઈખી બીજી મક્કસદ રાખતો નથી. મેં પેહેલો ખેલ સને ૧૮૮૬ માં લખ્યા પછી મારો બીજો “બેહરામ અને શીરીન” નો નાટક મને ૧૮૮૭માં રજુ કરવો જોઈતો હતો પણ તેના દીખાચામાં જાણ્યા પ્રમાણે “બોમ્બે ક્રિકેટ ક્લબ”ના મેલાવણ ખાતર સને ૧૮૮૬નાંજ સાલની આખેરીએ પ્રગટ કરવો પડ્યો તેથી તે નાટકને ૧૮૮૭ના સાલનો ગણી આ નાટક હવે ૧૮૮૮ નો મેં ગણીયો છે ને ઉમેદ છે જે તે સાહેબની મેહરથી હું જરૂર હવે મારો “પૈસાપર પડેલો પેશુ” નો ખેલ ૧૮૮૮ નાં ખેલ તરીકે તમારી સાંમે રજુ કરી શકશ. આ ખેલ વીશે બીજા ખેલો કરતાં હું જે બોલ અટકા કેલવા માંગું છું તેથી આશા છે જે નાહક એને તુંડછ તથા અકરાતનું રૂપ ન આપતાં મારાં કદરદાંન વાંચનારાં મને એ ખેલની સંધી ખામીઓ મેહરબાંનીની રાહે દરગુજર કરશે. એ ખેલનો “ખોત” મારો પોતાનો “ઓરીજનલ” નથી પણ હાલમાં મુંબઈમાં વાહાલું થઇ પડેલું “મધુરવચન” ના નવેમખર માસનાં અંકમાં આવેલી “ચાર લાખની અસ” નામની વારતાના ખોતના આધારે તેમાં સેહેજ સાહજ

ફેરફાર કરી મેં રચ્યોછે પણ એ આખો નાટક રચવામાં મેં ફક્ત પુરેપુરો આવીસ કલાકનો એક આખો દાહાડોખી લીધો નથી તેથીજ સ્વભાવીક રીતે એમાં ઘણી ખામીઓ તમને માલમ પડશે જે વીસે એકવાર ફરીથી તમારી દરગુજર ચાહું છું. કદાપી કોઇ સવાલ કરશે કે એટલો જડપથી એ ખેલ લખવાનો કાંઈ સખ-વ ? તો તે મેહરબાન સવાલ કરનારને એટલુંજ કેહેલું બસ થસે કે એ ખેલ “બોમ્બે ક્રીકેટ ક્લબ” વાલાઓની ખાસ ફરમાસથી તેઓનાં સને ૧૮૮૮નાં સાલની શરૂઆતમાં થતા મેલાવડા માટે એટલો જડપથી લખવો પડ્યો હતો. હું જાણીને દરગીર થયો છું જે એ ક્લબવાલાઓથી ખખટની કોટાઈને લીધે મારો “મેહરામ અને સીરીન”નો નાટક ગયે તેમજ આ સાલ પણ બજા બતાવાને બન્યું નથી ; પણ ઉમેદ છે જે તેઓ તેને તદ્દન પરતો નાંખશે નહી. હવે આ દીઆરો ખતમ કરવા અગાધી જે મેહરબાન મારા મીત્રા મારો “પેસુ” નો નાટક ક્યારે બાહાર પડશે એમ ઇતેજરીથી ખબર કાઢાડે છે તેમને જાણવાની રમ્મ લજી છું જે હવેથી દર વરસની આખિરાએ નહી પણ સરઆતથી હું મારા ખેલો વગર નીપફલ થવે રજુ કર્યો જમ્મશ અને જે મને પુરતો આસરો મલશે તો દર વરસે નહી પણ વરસમાં જે વાર પણ હું બાહાર પડવાને ચુકીશ નહી. હું જાણીને ખુશી છું જે મારા આગલા દીઆરોઓમાં મુચબ્યા પ્રમાણે આ વેલા “બોમ્બે ક્રીકેટ ક્લબ”વાલાઓએ આ ખેલ માટે પોતાના એક એમબર પાસ ખુદ નવાં ગાયણો જોડાવ્યાં છે જે મને આ ચોપડીમાં છાપવાની પરવાનગી આપવા માટે હું તેઓનો ઉપકાર માનું છું. હાલ એજ.

“ અ ર મ.”

મુબમ્મ, તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૮૮.

અંક પેહેલો.

દેખાવ પેહેલો.

(લવણભઈ લક્ષાપતીના મજગામનાં બંગલાનું દીવાનખાનું ; શેરીયાર
ધરાણી સામન સાફ કરતો ગીત ગાય છે)

બતાદે હમકો તું હાલ પ્યારે (રાહ)

દુવો ગુઝરીય, હું તોરી, રેહેમ કુંની, તું ઇ ભોરી.

ઇશ્વરથી સુમબઇ ઓવીય, તાંહાં કરીય ફરમાનદારી,

છે શીઠને બાઇ ભોરી શોરી, હેશાનમાનેય હું ઇ ભોરી—દુવો.

ઇશ્વરનાં બુલમથી નોસી, મોદર પેદર દુવો કરીય

બખસદાદગર સુખને યોરી, સલોમત રાખ શીઠને બાઇ—દુવો.

ઓબાદ રાખીય એ રાણીનું રાજ, કરીય એના દુશમન તોરોજ,

બલક કરેય તું ઇ ઓબાદ, મુરાડેમન ના કર બરબાદ—દુવો.

(માકાદારનું દાખલ થવું.)

શેરીયાર—ઓવોજ; કાણુને પુચીય ?

માકાદાર—તારો શેઠ કાં શે ?

શેરીયાર—મારી શેઠ ઘણા કામમાં છે.

માકાદાર—શું થાણા ગામમાં શે ?

શેરીયાર—તું જંગલી છે. ચી અમઠી અમઠી માથી ખાએય ?

માકાદાર—જંગલી તું, તારો બાપ; હંધઆં કાણુને કેહેવા આયોશ ?

શેરીયાર—કાન નાક બધા તારા ભાજી જશે; સમજ ?

માકાદાર—અરે બેશબેશ; ઇશ્વરના વાંદરા.

શેરીયાર—કેમ તું સુંગી નીંહ મરેય; તું ગાર સાના આપેય ? તું

મમબાઇનો ભાજી ખાઉ મારા ઇશ્વરની ચી વાત જાનેય ?

માકાદાડ—ઝા, ઝા, પીજનશોર.

રોરીયાર—ચોર તું છે; મુંગીમર. (મુકકી મારવા જાય છે)

માકાદાડ—અરે ઝાની બધ તારા શેઠને તેરીલાવ.

રોરીયાર—વારં; તું બેસ; હું જાએય.

(શરીયાર જાય છે)

માકાદાડ—ગુલામ શું તનધ મરેશ; એ મનશે ચાય શું પીએશ ?

(લવજી શેઠ આવે છે)

માકાદાડ—શાહેજ મેહેરખાન શેઠ; આવો.

લવજી શેઠ—આવો; આવો; બાદશાહ; કેમ છેવો ?

માકાદાડ—સારીકાણી શાહેજ; દુવા કરેશ.

લવજી—કેમ મોએદ કંધ ખબર અંતર ?

માકાદાડ—ખબર તો કંધ નહી શાહેજ; પણ બધી ઠીકશે.

લવજી—ખબર કંધ નહી તારે ખબર ઠીક કેમ હોય ?

માકાદાડ—એટલે શાહેજ કંધ જાણવાજોગ નહી; પણ એ બધું
ઠીકાશ તો.

લવજી—એમ ભરમમાં સું બોલ્યા કરોય ? કંધ નહું જુલું; કંધ
ગામ ગપ્પા ?

માકાદાડ—આય શાહેજ ગામ ગપાતાતો એજે કે આપરા માનવંત
શેઠ દીનશાહજ પીટીટ જેવજી આપરી વાઘકારતના શરાફશે તેનાનાને કલકતેના
ગવંદરની તુરંગના એક નમખર કીધાશ. એમ લોક તો કેહેશ. પશી ખરી
વાત તો શાહેજ જાણે.

લવજી—અરે સરાફ શું ? શરીફ બોલો, ને-તુરંગ સું ખરીય ? સુખીમ
કાજીનસીલ કેહેવો. હા વાત તો ખરી છે; એમાં લોક શું કેહ ? આય ન્યુસ-
પેપરમાં આવેય તે વાંચોય કની ?

માકાદાઝ—અરે શાહેબ હંધ નશપ્પર કાણુ વાંચેશ? ને શુ' પપરે લખ્યું એટલે ખરેશ કે? સાચ્યું કેટુંશ શાહેબ એ લોકખી પોણા ગપ્પીદાસશે. બાપ મુવાઓ તો હાંકેશ તે કંધ ઝોતાશ નથી; ને ધણું થાયશ તો ઠોકેશ કે “અમારા સાંભરવામાં આયુંશ” નહીં તો કે “ગામમાં અફવા શાલી રહીશ” એમ કરી આજ કાલ તો ચચાર બાબુ ભરેશ.

લવજી—વારં ભધ હોય; સઉને પેત લાગુંચ; ગમે તેમ કરે. જોધયે ગપ્પા મારે, જોધએ અફવા ઉડારે, કે જોધએ કોધમાંથી તફરામચીમ કરે; પણ આપુને તો બાવા વાંચવાની કંધખી નવી જુની ખબર મલી એટલે બશ. કેમ ત્યારે તમે તો આજે કંધજ નવી જુની ખબર અંતર નહી લાયા કે? કોધ મરેચ, કોધ જીવેચ; કોધ પરણ્યું, કોધ અડરાયું; કોધનું વરસ, કોધની નવજોત; કેઠે આગ, કેઠે મોહોત; કેઠે મારામારી, કેઠે ખુન; કેઠે લુતફાટ, કેઠે ચોરી; કંધખી મારા સાહેબ જાણીએ કની? એ તમારં મુંબધ એવું સુસ્ત ને દલ કેમ? હમારં પુતું બહુની.

માકાદાઝ—અરે એઅદખી માફશે શાહેબ; પુતું તો દોળખતું ખુતું ગણાયશ; ને મારાં બેહશતન માયના મમઘઝી કેહતાંતાં તેમ હમારાં મુંબધનું કોટ ને દહીનો ગોત; ને તાંહનાં લોકતો ભોલાં ભોત; ઘોબીતલાવ-તાંહ રહી ખાધએ દુધને પલાવ; ગીરગામ-તો જાણે બેહશતનું મુકામ; વાલકેશર-તાંહ તો બરેખાંતી ધરાધર; ને મઝગામ-તો સઉથી પ્યારં ઠામ.

લવજી—સાબાસ, મોબેદ સાબાસ. તારે માથેરાનને મામલેસર વારતે બેહસતન સું કેહતાંતાં?

માકાદાઝ—અરે શાહેબ તે વખતે કાણે એવું ઝોયું તું.

લવજી—વારં મોબેદ આય વાત ખરીકે તમારા કાનફાતીયાના કુંવરખાતું કંધ ધણું મોતેબર ખાનદાનમાં હાલ થાયચ?

માકાદાઝ—(બાજીએ) હવે શમઝ પરી; યુધ્ધો પણવાની વાત શેરવા માંગશે. (મોટેથી) તેતો કાણુ જાણે શાહેબ, પણ મારાં ધ્યાનમાં એક ધણીજ

ખુબશુરત શોકરીશે ; જાણકે પરી જેવી ; નકરી એક મદમશ ; જો કોઇ તમારાં
એલખાણમાં કુમારો હોય તો તમારો બદો નક્કી કરી આપે.

લવજી—દસતુર તમે જાણોય તો ખરા કે મારાં કુટુંબમાં હું એક—ને
ખીજી ખીચારી મારી છોકરી. બેહસતન દીનું ને તો આવતે મહીને ખીજી
વરસખી પુરં થશે ; ને મારે પેતે છોકરો તો કાઇ નહી ; ત્યારે હવે પણવાનું
કાણુ રહયું ?

માકાદાડ—(બાજીએ) તારે શું બુધ્ધો પોતે રહ્યો એમ કહેવા માંગે-
શ ? (મોટેથી) પણુ તેમાં શું થાયું શાહેબ ; તમે પોતે કાંઈ હજુર જવાન નથી ?
ખોદાની મેહેરથી ધણું તો પચાશેકની ભરતીમાં હોશો, પણુ હજુરતો જવાન
એવાઝ લાગોશને ખોદા રાખે તે કાંડીખી શારીશે ને હજી ઝુલકાંતો કારાંઝશે.

લવજી—(બાજીએ) નખખોદ ગીયો એમ નથી જનતો કે હું તો બાલ
કલર કરંય. પણુ મારી મેહરાંને મુકી હું કાંઈ હવે બીજીનાં વીચારમાં પરં
(મોટેથી) નહી મોખેદ મારો તો હાલ વીચાર કંઈ નથી.

માકાદાડ—કાંય નહી શાહેબ ? ખોદા નાકરે કંઈ તનદરોરતીને થાયું તો
આગલ જોવા મુકવા તો કોઈ જોઈએ. હવે તમારાં બેતીભી ઝલડીથી આવનાં-
શતો ; કેમકે એનાનાની ઉમરખી મોટી હોશે ; એટલે પશી તમારી પાશે રહયું
કાણુ ?

લવજી—(બાજીએ) જય તારે તાંહાંનાની ; (મોટેથી) હા એ વાત ખરી
કે અરધે ધડપણે કોઈ શાહારવાર કરવા તો જોઈએ પણુ—

માકાદાડ—પણુ શું વરી શાહેબ ? કદાશ બુચીજીનું પેહેલે કરી પશી
વીચાર રાખતા હોવો તો તેખી ખરાખરશે. લાવોની મને કહેવોની હુંઝ એવનનું
નક્કી કરી આપું.

લવજી—બાવા મને કંઈ ઉતાવલ નથી. કહેય કે “સીધીભઇ ચાંદ
દેખો” તો કહેય કે “આપસે આએગા;” તેમ જેની પરણવાની મરજી હોશે

તે આપોઆપ પગે પરતો આવશે; કાંયકે આપરી છોકરીમાં કંઈ ખાંખી કે એવું નથી. તે સાહેબની મેહેરખાંનીથી મારા ભવાની પેંતના બધા બંગલા તથા નંગડ રૂપીયા ૫૦૦૦૦ મલી ! મેં તો આ મારી બેતીને નામનું રૂપીયા બે લાખનું તરસ્ત કાંધેલું છે એટલે કાંઈ પરણનાર ધણીને નાણાનો તો કંઈખી વીચાર રહેજ નહીં. વરી ખીજી શું જોઈએ ? ખુબશુરતી તો છે, ને થોડું ધણું અંગ્રેજીખી મીસીસ સોરાબજીની રકુલમાં સીખેલાં છે. ધરસંસારનું કામ તો બધું આવરેય કેમજો બેઠસતનના મોહોત પછી ખીચારી બધું કામ એજ કરે-ય. હવે આપુને વધારે શું જોવું જોઈએ ?

માકાદાર—બરોબરશે સાહેબ; તારે તો કંઈ મને એવનનો ફાટોગ્રાફ આપશે ? આપરેખી સાહેબ પેત ખાતર મેહનત કરીએ ; પશી તો આઈઝીની મરજી.

લવજી—નહી મોબેદ આઈજીની મરજી નહીં. મારું તો એવું મત છે કે લગણ જેવા અતી ઉપયોગના સવાલમાં જેટલી છુટ મરદોની મરજીને મલવી જોઈએ તેટલીજ ઓરતોને નહીં જોઈએ; કેમજો એ ભવીશનો ભાગીયો સોધવામાં કડાપી જે કાંઈ ભુલ થાય તો ઓરત કરતાં મરદને વધુ સેહેવું પડે-ય; કાંયકે કડાપી એક ઓરત નહારી નીકલે તો તે ખીચારો આપડો તેનાં દુખ-ને જીલમથી એટલો કંટાલી જાયય ને તેનું મગજ એટલું તો તેના વીચારોમાં રોકાયય કે તેનાથી પોતાના ધંધા કે ચાકરીપર મુદલ ધ્યાન અપાતું નથી; ને તેનું પરીણામ એ થાયય કે એકને બદલે બે પેત ભરવાના વાખાથી તે લુચધ અને દોંગધ કરવા શીખેય ને અંતે કુવો કે તલાવ કરી પોતાનો અંત આણેય. હવે જો મરદ કદાચ તુંડા મીઝજનો હોય કે કડાપી તેને પોતાની ઐરી સાથે બનતું નહીં હોય તો આ રહેમી સરકારનાં રાજમા તેનું ગુજરાન કરવા માટે પછી ૧૦ થા ૧૫ પણ કંઈખી ચોક્કસ રકમ તેણીને દર મહીને મલેછે કેમકે મરદ કમઘ શકે છે ને તેથી તે આપવાને બંધાયલો છે. વલી ખીજી એ કે આજ કાલ તો છોકરીઓ પોતાના ભવીશનાં ખાવંદના બીતરનાં ગુણો, તેની

ભાવકાત કે સામેસાધ, તેનો હુનર કે સાઈ' ખાનદાન કાંઈપણનોખી વીચાર કરવાને બદલે જો તે એક એશકી ફાંકડો જરાક ખુબસુરત મરદ હોસે તો તેનાપર શીડા શીડા થઈ જશે. હવે એવો ઠાલી બાહારનો ભપકો જોઈ તેઓ પોતાની પસંડગી કરે તો તેઓ પરણીયા પછી શુ સુખ પામે તેનો વીચાર કરવો કંઈ અધરો નથી.

માકાદાઝ—પણ તેમ શાહેબ આજકાલના શોકરાઓખી ખંધાશની. નખખોદ ગીયાઓ તો એમ શોકરીઓને ઠગવા કંઈ તસુતસુની એશકી મખખલની તોપીઓ પેહેરશે ને હાથમાં જાણે પેલા જાંગલાઓની તોપી જેવો ફેતો રાખશે ને વરી આંખે આગલાશ તો લતાકાવેલું શ રેહશે ને ઘણું થાશે તો જાણે વઢલી ગીયા હોય તેમ અંગ્રેજીશ પોશાકમાં ધોરાપર ફરવા નીકરી પરશે ? એટલે નહી શું મુઠ દુકતીઓ લલચાય ને તેમનાપર શીદા શીદા થઈ જાય ?

લવજી—તેથીજ હું કેહું કે તદન એ લોકની મરજીપરજ પરણવાનું નહી રાખવું જોઈએ કેમજે ખુદરતી રીતે ઓરત કરતાં મરદ વધારે દુઃખ સહન કરી શકેય અને તેને વધારે અકલ હોવાથી પોતાની મુરખાઈનું પરીણામ વધારે હીમતથી તે ખમી શકેય. હા હું એમ નથી કેહતો કે બધીજ છોકરીઓ એવી છે પણ સદંતર પોતાની પસંડગીથી પરણીને સુખી થયલી ઘણીજ જીજ મલશે.

માકાદાઝ—ખરી વાત શેરે સાહેબ, ખરી વાત. પણ રાત દુકતીઓખી શોકરાઓની માફક તે લોકને ઠગવા કંઈ પેલા ચશમાલોકી શેતા પારશે. મોનાપર શું પેલો પોદર છાંતશે, ને મદમ જેવાં દીશવા કમરે પતા બાંધશે, એટલે નહી જિતા એ ગુલામોખી તેઓનીજ પુઠે ભમેશ. પણ શાહેબ જરાક તમારી શોકરીને તો બોલાવો. હું તો જરાક જોઉં કે કેટલે શાતી થોકી બે બોલ કેહવા કામ લાગે.

લવજી—(હાંક મારેછે) દીકરા ધપી ; ઓ મારી દીકરી ધબી.

માકાદાડ—શું શાહેય કાણુની દીકરી ધપી ? ક્યારે ગુજરી ?

લવજી—છટ છટ મોખેદ મરે કાણુ ? (બાળુએ) મરે તારે તાંહની. (મોતેથી) એ તો એવનનું નામ કની ધનબધજી છે પણ મારાં બેહશતન એને ધપીજ કેહતાંતાં.

માકાદાડ—શાહેય એપી લાર હમણાં હમણાં આપરામાં ધણો વધતો જાયશ; આય તમારા પગની પુનઘથી જાંહ થોરે ધણે શારે ઘેર હું ઝવા લાગોશ તાંહ હઝારશો જાતના એવા ધાંગ જોયાશ.

લવજી—હા. એ ઓરતોનાં લારકાં નામ કરતાં મરદોમાંપી એમ બોલે-ય તે મને મુદલ ગમતું નથી. હું કાલેજ મારા એક ફ્રેન્ડને તાંહ ગીયોતો તો માનશો બાદશાહ, તાંહ ત્રણ છોકરાઓનાં નામ મેં તરેહવાર લારકી રીતે બોલાતાં સાંભરીયાં. પેહેલું તો બાવા બોલખાણુ થઈ કે પાધરે પાધરું જે નામો ઉતાં તે બોલાયાં. તે શું ? કે રૂશતમજી, જાંહગીરજી ને નસરવાંનજી. પછી હું એક અર-ધોએક કલાક તાંહ બેઠો હોવશ તેટલામાં રૂસતમજીનું રસતમજી થયું; પછી રસતમ; પછી વરી રૂસતમ થયું; પછી રૂશી, પછી રૂમી ને પછી રસ થયું, ને છેલ્લું સેહલું તો વરી રશીઆને રૂશીઆપી થયું.

માકાદાડ—તારે આપસુંવાઓએ તરકીઝ શાહેય બાકી રાખ્યું કે ?

લવજી—અરે હા. સાંભરો તો ખરા. હવે જાંહગીરજી શેઠ પર આવી-એ તો પેહેલું જાંહગીર, પછી જાંચુ, પછી જંગ ને વરી ધુરપર લીપરું જીઓરજી કરીને અંગ્રેજીમાંપી બોલાયું. નસરવાંનજી શેઠને તો નૌશીરવાન—જાણે કે ખરેખર ખુદ ધરાણુમાંજ આપરે બેઠા હોઇએની તેમ—પછી નશરવાંન થયું; પછી નસલ, પછી નાંકું, પછી નસી, પછી નસલી, ને છેલ્લું તો વરી નસ.

માકાદાડ—એ સાહેબ એ લોકના બેજાંની નશજ ખશી ગયલીની તારે એ લોકનો તે શું વાંક ?

(ધનબધજી આવેછે)

એ તો શેઠ આય બધા નવા વખતનાંજ ધાંગ.

લવજી—આવ દીકરા ધપી

માકાદારૂ—(બાળુએ) પગ તરે બરેશ ને લંકાં હોલવેશ.

લવજી—તું આય મોખેદને ઝોરખેય કે ?

ધનબધજી—નહીંજી.

લવજી—દસતુર સાહેબ, એવન મારાં ખેતી થાય; એવનતું નામ ધન-બધજી છે.

માકાદારૂ—ખોદાય એવનને જીવતાં રાખે ને તમોનેખી એવનને માથે ધણા વરશ શલામત રાખે.

લવજી—કેમ ધપી તાહારાંખી કંઈ લારકાં નામ ધણાં છે કે ?

ધનબધજી—કાંય બાવાજી, આજે કંઈ એવો સવાલ ?

લવજી—તે આય દસતુરજી કેહેય કે હમણાં હમણાં એ ખેનકોતક ધણું વધી ગીયુંય.

ધનબધજી—મુવા એ મોખેદો બોલતા. એ મુંવા નસારીના તારી છેજનારાઓ હમારાં સૂધરેલાંઓની વાત તે શું જાણે ?

માકાદારૂ—(બાળુએ) લેવો બાધજી તો અત્યારથીશ શાલપામરી ઓધારેશ.

લવજી—પણ મોખેદ તમારાંમાં કંઈ લારકાં નામ હોય તો કેહવોની.

માકાદારૂ—શાહેબ હમારામાં તો કાંઈખી નથી. હમે તો “હોર આવરે દીનું” કે શુનાઇ એમ કહીએ ; પણ આય તમે લોક તો ધાંગ લઇ ખેશોય કે ધનબધજી એવું મીડું નામ મુઝી ધન, ધના, ધપ, ધપાં, ધતુંને ધભી એવાં એવાં ખેનકોટક કરેશ.

ધનબધજી—શું દસતુર ધનબધજી મીડું નામ છે કે ? મુવાં હીંદુઓના નામ કાંઈથી લાયા ? તારે તો અજોજી નામખી કાંય નથી લેતા ? પણ શું આપરાં અસલી ધરાણી નામો નથી ? નહીં, બાવાજી તમેજ સાચું બોલો કે આવાંબધ,

આઈમાય, કુંવરબઈ, ચાંદનબઈ, જાઈબઈ, શાકરબઈ એવાં એવાં નામો કરતાં ખોરશેદખાનું, તેહમીના, ગુલખાનું, શીરીન, જરખાનું, પીરોજ એવાં એવાં નામો વધારે સારાં ને મીઠાં લાગેય કે નહીં ?

માકાદાઝ—અરે બાઈ એખી ખરૂં ; પન એવાં નામોનેખી તમે અધારશો જાતનાં રૂપ આપોશો ? ને વરી અંગ્રેજી નામખી કાંઈ નથી ? હાવરે હાવરે તો જેમી, જેસી, જુબીલીબાઈને રીપનજી એવાં એવાંખી નામ સંજરાયશ ; તેતું હવે શું કરશો ?

લવજી—પણ મોબેદ તમેખી એ તકરાર કાંઈ લઈ બેઠા ? ચાલોની કંઈ બોલ પાઘરી વાત કરીએ.

માકાદાઝ—પણ મુરંખી શાહેબ હું ગુલામ બશો શું બોલતો તો ? પણ એતો તમે વાત કાઢારી તારે મેંખી મારા વીસારો જણાવ્યા. બીજું કાંઈ નહીં સાહેબ.

(ખરસેદજી આવેછે)

ખરસેદજી—સાહેબજી શેઠ—

લવજી—અહો આવો દાકતર; મોબેદ તમે તો એવનને પીછાનતા હોશો?

માકાદાઝ—હા શાહેબ ; ગામનાં દાકતરને નહીં ચોરખીએતો બીજા કાણને ચોરખવા જાણું ?

લવજી—કેમ દાકતર શાહેબ કંઈ ખેર આશીઆત ?

ખરસેદજી—નથીંગ પરતીકયુલર સર.

લવજી—ધેરમાં સહ કેમ છે ?

ખરસેદજી—હુવા કરેય જી. થેન્કયુ.

(શેરીઆર આવેછે)

શેરીઆર—જી જમવાના કોરેય કે ?

લવજી—હા.

રોરીયાર—વૉરૂ (જવા માંડેછે)

લવજી—પણ સખર (રોરીઆર ઉભો રેહછે) દાકતર સાહેબ જમીનેજ જળેની.

ખરસેદજી—કંઈ નહીંજ હું જમી આચોચ.

લવજી—તારે તો એવનનું ભોનું ના કાઢારતો.

રોરીયાર—વૉરૂ

લવજી—પણ મોખેદ તમે તો જમીને જવો.

માકાદાર—અરે જમો શાહેબ; ખોદાય ધણું આપે.

લવજી—ચાલ તારે તો હમારાં એઉજણુનાજ ભોંના કાઢાર.

રોરીયાર—વૉરૂ (જતો જતો) એટલા જમવાના બચીઆચ.

(જાય છે.)

લવજી—કેમ તારે દાકતર સાહેબ, તમારો ધંધો કેમ ચાલેચ ?

ખરસેદજી—છે સાહેબ, થીકછે. પણ હવે તમે જણોચ તો ખરા સાહેબ કે કોમપીતીશન કેટલું ? દર વરશે ઉમેરાતા ને ઊમેરાતા ; તે પછી બધાનું ગાર્ તે કેમ ગગરે ?

લવજી—ધર. યુ. આર. રાઇટ ; પણ હું એમ કેહુંકે કાંચ નહી એ લોક કેહે બાહાર ત્રાઇ કરે. નહી તો કાંચ નહી સાથે લાગો કંઈ બીજો ધંધો કરે ?

(દાકતર આંગલીથી મુગા રેહવા

ધશારા કરેછે તેટલામાં)

પણ મોખેદ એમતો એવન બીચારા મારું બધું કામ વકીલને તાંહનું શું કે બીજું કંઈબી હોય, તે બધું એવનજ કરેચ. હું તો કોઇબી ધણી આબરથી પેત બરે તો તેમાં કંઈ હલકું કે ખોટું સમજતો નથી.

ખરસેદજી—(બાળુએ) ખુધો શુ મોહકાચુ વારેચ ; સત્યાનાસ જાએ એવું તે એ જોતો જઈ બધે વાત કરશે.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓ બાંધ, ઓ શીઠ, જમવાના તૈયાર છે.

લવજી—ચાલ દીકરા ધન, તું જઈ કસતી પાયદીઆપ કર; હું આંડિય. દસતુર સાહેબ માફ કરજો હં; તમેને ઘણો વખત ખોટી થવું પરીયુંય.

(ધનબધજી જાયછે)

માકાદાર—કંઈ નહીંરે મારા મેહેરખાન; હું હાલ તો રળ લેગિશ. શીઠ, બંદો નમેશ.

(જાયછે)

લવજી—હા. આવજો મોમેદ, આવજો; હવે દાકતર સાહેબ મારે તમારી સાથે મારી ખેટી વીશે એક ખાતગી વાત કરવીય તેથી જરાક બેસો તો મેહેરખાની; હું હમણા જમીને આંડિય.

ખરસેદજી—હા. સાહેબ શુભે પધારો હું હંધ્યાંજ છેજી. (લવજી જાય છે) લવજીબધ એવનની ખેટી વાસ્તે વાત કરવા માંગેય તે મારી ખાતરી છે કે ખુદ મારે વાશતે તો હોયજ નહીં. કેમજો એવન હવે સેહેજ કરકા ખાલુસ થતા જાયય ને તેથી હું ધારંય કે કોઈ દોહરીયાં વાલો જમઈ સોધી માથેથી આ બલા કાહારવાનાં વીચારમાંછે. તેથી કોઈ એસકી, ફાંકડો, એવણે જોયો હોય તો તેને ગરે એ તોક એલવવા મને કેહતા હોશે. મારું શું જાયય? હું તો એમ કરસ પછી જોઈએ મુરદાં બેહસ્ત જાવો કે દોજખ. હું તો કોઈ બીલુ હાથમાં આવશે તો સપરાવી દેવશ, કેમજો તેમાં મારી બે મતલબ શરસે. એકતો એવનની ખેતીનું નક્કી કરી આપવાથી હું બણો નીમકહલાલ છું એમ એવનની ખાતરી થશે ને તેથી કદાચ મુસારોબી વધારી આપશે. બીજીગમથી કંઈ ખોટી રકમ આપે નહી તાંહવેર આપરે કંઈ નક્કી કરવાના નથી. કાંયજો કંઈ પાંચ પૈસા એકઠા થાય તો મારા મનની જિમેદ બર આવે કની? અરે ખોદા શું આ જમાતો છે. કેવી મારી ગુલેગુલાબ—મનમોવન—મનહરણુ—દીલદારછે? આજે હું એને પરણી શકું તો કેવો સુખી થાંજી? પણ કરું શું? આજ કાલ તો તેના મા આપને પૈસા જોઈએય એ એક વાત; ને બીજીગમથી પારશી કુટુંબોના કજીઆ

ને કુથલા બરે તે મારી તરફ વાલાંઓનાં જીલમથી પરણાતું નથી ; (વીચાર કરીને) તેથી તો કદાચ નહીં સાંમેવારાંઓએ પૈસાનું ઓથું ઉભું કીધું હોય ? જે તેઓનો ઉપરવારી થઇ પરણુંચ તો સઘલી સગઇ, મીત્રાચારીને આશરો જતો રહેવાં છતાં મારી ગુલતુ દીલ દુઃખાયચ ને તે એમ કરવા ના પાડેચ. તારે શા કામની એવી જીંદગી ? હા, એક બાગ બગીચો બનાવ્યો હોય ને તેમાં ગુલાબનું ઝાડ નહી હોય તો તે શા ખપતો ? જે એક સ્વાદીષ્ટ ભોજન તૈયાર હોય પણ તેમાં નીમખ રહી ગયું હોય તો તે કંઈખી કામનું છે ? જે દીવશ થયો હોય ને સુર્ય ઉગ્યો નહી હોય, તો તે કેવો ગણાય ? અગર માણસનું ખોખું હોય ને તેમાં જીવ ન હોય તો તેનો શું ઉપયોગ ? અરે. વગર સુકાનનું વાહાણુ હોય તો તે કંઈ કામનું છે ? નહી— તેમ ઓ વાહાલી ગુલ તુંજ વગર મારી જીંદગી નકામી ને અકારી છે. ઓ ખ્યારી ગુલ તું ક્યારે મલશે ?

(લવજી શેઠ આવેકે)

લવજી—કમ દાકતર સાહેબ કોણુ સાથે ગુફતેગો ચલાવોચ ?

ખરસેદજી—(ધભરધને) નહી—નહીજી—કોઇ સાથ નહી.

લવજી—કંઈ નહી ધભરાવોચ શું કરવા ? મેં સેહેજ સાહાજ સાંભલ્યું-ચ. પણ તમે નામમાં કંઈ જીલ કીધીચ. એવનનું નામ ગુલબજ નથી. એવનનું નામ તો ધનબજજી છે, ને તે જીપરાંત હું તમેને જે ખાનગી વાત કેહવા માંગુચ તેપરથી તમને તરત માલમ પડશે કે તમને એ વીચાર ફેરવવો પડશે.

ખરસેદજી—(બાજીએ) કમબખ્ત શું એમ સમજેચ કે હું એની છોકરીનો વીચાર કરંચ ?

લવજી—ચાલો તારે દાકતર સાહેબ જરાક આગલ આવો ને મને વચન આપોકે આજની આ ખાનગી વાત તમારેથી બીજે કાને જાય નહી.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ જેબી કંઈ સારી વાત હોસે તે હું બાખુશીથી ખાનગી રાખસ,

લવજી—તારે તો જીવોની ખરશેદજી મધ હું ધારૂં કે તમારા અબ્યા-
સ ખાતર તમારા બેહસતી બાવાએ ઉછીના લીધેલા રૂપીઆની વાત તો તમે
ભુલી ગીયા નહી હોશો ?

ખરસેદજી—નહી જી તે મને બરોબર માલમ ને યાદ છે.

લવજી—ને તેથી તમે મારા કરજદાર છેવો તે પણ તમે જાણતા હોશો ?

ખરસેદજી—હા સાહેબ.

લવજી—તારે હવે પીજન કરવાને બદલે ટુંકમાં હું તમોને એમ કેહવા
માંગુચ કે મારી બેટીનો કંઈબી કરી ઉઠાવ કરવા હું તેણીને પુનેથી હંધ લાવ્યો
છું. પણ મારાં કમનસીબે એ દુકતી સોહામણી નથી ને સાથે લાગી સેહેજ
બારી તથા ગુંગણી છે.

ખરસેદજી—(બાજુએ) તેથીજ બાઇ મુંગાં બેસી રહ્યાંતાં.

લવજી—હવે તમે જાણોચ તો ખરા કે આવા વખતમાં એવી છોકરીનો
ઉઠાવ થવો કંઈ સેહલો તો નથી. પણ આવાજ વખતમાં જે પૈસાનું કંઈ જોર
હોય તો એવીજ છોકરીનો ઉઠાવ કરવામાં કંઈ જાલજો વીલમ લાગે નહી ; પણ
પૈસાની બાબદમાં હું કેવો છું તે તો તમોને રોશન છે અને વલી મારો પોલીકા
વીચાર કડાપી બીજું ઘેર કરવાનો થાય તેથી એકદમ દુકતીના નામપર પણ
કંઈ ઘણું કરી શકતો નથી તેથી મેં એવો વીચાર કાઢોચ કે મારી ધન વીશે
ગામમાં ખોટા ગપાતા કાઢારવા. મારા નામપર મોટી દોલત ખોલાવા છતાં
બીજો ગપાતો એવો જોઇએ કે એના નામપર રૂપીઆ બે લાખ તરસ્તમાં
મુકેલા છે. પછી તમે જોઇ લેવો કે એ પૈસાના પુનરીઓ કેવા મેઢાં માફક
તોળાંબંધ દોડતા આવશે ને ગપાતો વધારે મકમ કરવા તમારા કોઇ એલ-
ખીતા સોલીસીતરને તાંહ એક નામનું ત્રસ્તનું રફ દીદબી કરાવો ને તે પણ
આજકાલના બે ચાર તચાક જીવાન પારશી કલોકો પાશે કોપી કરાવશેકની તો
એ ગપાતો પવનપર ઉડતા ગોલા માફક જશે ને તોરખીડાની માફક ધાન
વાલી નાખશે.

ખરસેદજી—પણ શાહેખ શું ખે લાખ નગદનું ત્રસ્ત કરાવાનું ?

લવજી—નહીં રે બવાંનીપેતના મારા બધા બંગલા તથા રોકડ રૂપયા ૫૦૦૦૦ મલી રૂપીઆ ખે લાખ ખોલાવો ને કાલ પરમ હું મારા ખે ચાર દોસ્તો ને તીપારતીએ ખોલાંગિ ત્યારે જાણે એપ્રુવલ વાસ્તે એ દાફ્ટ વંચાવા લાવવો. હું રોખમાંજ “પ્રાધવેત કામ પછી” કરી કહુંકે તમારે ઝડપથી મોટેથી ખોલી દેવું કે પ્રાધવેત કંઈ નથી ; એ તો ધનબદ્ધજીનાં ત્રસ્તનો દાફ્ટ છે ; તે પરથી આપરે વાત બાહાર પાડશું. કેમ તાલ થીક છે કતી ?

ખરસેદજી—થીક તો છે પણ—

લવજી—પણ શું ? કોઈ આપુને પુછી શકશે ?

ખરસેદજી—નહી સાહેબ, પણ—

લવજી—પણ-પણ શું ? આપુને ફેરવી તોલતાં આવરતું નથી ? કેહેશું કે છોકરી સાથે અણબનાવ થયાથી ત્રસ્ત રદ કીધુંચ. કોઈ ઇડીઅતને હાથ ધરવા દેવોની પછી એવી એવી વાત થયા કરશે.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ જેવી મરજી ; જેવો હોકમ ; હું હમણા નાંઘીચ ને જેમ બનશે તેમ ઝડપથી એ વાતની તજવીજ કરી તમોને લખી જણાવશ.

લવજી—હા પણ ભુલતાનાં હો. ઘણો વખત નહીં જાય. કાંયકે નાહેકનો મુબ્બમાં મને ખાનાપીના આપવામાં ઘણો ખરચ નહીં થાય.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ. હાલ તો હું રજા લેઉચ. સાહેબજી.

(જાયછે.)

દેખાવ બીજા.

રસ્તો.

(ખરસેદજી આવેછે.)

ખરસેદજી—કરં કે નહીં કરં. કામ છે તો સેહેલું પણ પરીણામ છે માહું. કોઈ બીચારો નાહેકનો ફસી સદાનો મને આપ દે તે મને પસંદ નથી.

પણ બીજા હાથપર વીચાર કરતાં મને લાગેચ કે એમ કરવાથી હું ગુનેહગાર થવશ નહીં; કાંય જે પરણનાર ધણી શું કરવા એવો આંધલો હોય કે કાંઈ પણ પુછપરછ કર્યા વગર તે એકદમ એમ ખારામાં પડે? જો પૈસાછે તેથી પુછપરછ નહીં કરવી એમ તે માનતો હોય તો તેને ઠોકરાવાળ દેવો જોઈએ. હેફ પરજો એવા ઉપર. સું મને બીજો ફાયદો નહીં થાય? આજ તનતન વરસ થયાં મારી પ્રેકતીસમાં અને લવજી શેઠનાં કામ માટે જે કંઈ મને મલેચ તેમાં થી હજુર હું મારું કરજ શીતારી શક્યો નથી ૫૦૦૦ માંથી ફકટ ૩૦૦૦ ભરીયા ને જ્યારે એ પુરું થશે તારે ગુલ વારતે કંઈ એકઠું થશે. હા. પણ એક બીજી તાલ ઠીક યાદ આવીચ. જો કોઈ એવો સદ્દર બીલ્લુ હાથમાં આવે તો લવજી શેઠને કહું કે મારું કરજ માફ કરો તો તમારાં ધનબઘીનું નક્કી કરી આપું. એથી બેવડો ફાયદો થશે. એક તો કરજમાંથી મોકલા થયું ને બીજું તો ગુલ માટે જલદી એકઠું થશે. હા. એ ઠીકજ છે, હું એમ જ કરશ. પણ ચાલની હમણું તો સોલીસીતરને તાંહનું કામ પુરું કરીએ.

(બપો.)

દેખાવ ત્રીજો.

એદલજી એન્ડ દાદી સોલીસીતરસોની હાશીસ.

ત્રણ ચાર કર્લાકો બેઠા બેઠા લખેછે.

(ખરશેદજી આવેછે.)

બમનજી—કેમ દાકતર સાહેબ કંઈ આજે હંઈ પધારતું પરયું?

ખરશેદજી—કેમ તમારા શેઠજી નથી આયા કે? આય બધો ઘોઘાત શાનો મચાવી રહયાચ?

પેસતનજી—હમારા લોર્ડ સાહેબ તો ખાર સાહરા ખાર વાગે હાશીસમાં આવેચ.

ખરશેદજી—ને તમારા હેઠ કર્લાક કાંઈ ગીયાચ?

જાંહુગીર—તેવનતો આજે પોલીસ કોર્ટમાં એક કેસ છે તેની તૈયારી કરવા ગીયાય.

ખરસેદજી—(બાબુએ) આએ લાગ દીકછે. નથી શેઠ કે નથી કારભારી. હાંઈ ત્રસ્ટની વાત છેરીએ એટલે ગપાતોળી શરૂ થાય ને કદાચ કોઈ મઠ લા પીરબી હાથમાં આવે. પેલો પેશી છે તે સારા ખાનદાનનો છે ને પૈસાનો લોભી છે. એ તો કેહેચ કે છોકરીઓની પસંદગીમાં જો પૈસા હોયતો બીજી કંઈબી ચીજની દરકાર કરવી નહી જોઈએ. (મોટેથી) ચાલો જોજો તારે છોકરાઓ તમારામાં સકથી પેહલું કોણને પણવા ગમેય ?

બમનજી—એ દાકતર શાહેમ એ શું ઘોંગ માંડીયાય ? “બોલ કોણ બોલ” કરી બચ્ચાં રમે તેમ હારીસમાં તમે શું ચેરાં કાઢારોય ? પેલા કોઈ આવી લાગશે તો હમારી જહતકની નીકલી જશે.

ખરસેદજી—બમનજી શેઠ હું કંઈ તમને બચ્ચાંની માફક આણું કે પેપરમાંત આપવા “કોણ બોલ” નથી પુછતો; પણ હું તો એક દોહરીયાં વાલી બૈરી લાયોય તેથી પુછુંય કે તમારા સાહેબોમાં કોઈનો વીચાર છે ? ને તમારા શેઠ એદલજી આગલ હમણા જો કામે આયોય તે કામબી તે છોકરીનું ત્રસ્ત “કમખલીત” કરવા આયોય.

પેસતનજી—શું દાકતર તેણીનો બાપ કંઈ ત્રસ્ત કરી જાયય ?

ખરસેદજી—હા. બચ્ચાજી ૫૦૦૦૦ રોકરા ને બંગલાઓ તો જુદા.

પેસતનજી—(બાબુએ) ઓ ખુદા મને એ બૈરી મલે તો કેવું સારું ?

ખરસેદજી—કેમ તારો વીચાર છે પેસી ?

પેસતનજી—(આગલ જઈને) નહીં, તોબી દાકતર ખર શું છે કેહવોની.

ખરસેદજી—બા ખરી વાત એ છે કે પુનેથી લવજી શેઠ-કરીને એક પારસી શેઠીઆ આયાય તેવનની એક પુરી ધનબઝજી કરીને છોકરી છે તેનું રૂપીયા બે લાખનું ત્રસ્ત છે ને તે ભોકા કંઈ સારું ખાનદાન સોધેય. પણ તમારા શેઠ ક્યારે આવશે ?

પેસનજી—તે તો કાણુ જાણે. પણ એવું હોયતો મારું જ કરોની.

ખરસેદજી—તે કંઈ મારા હાથમાં છે ? તું છોકરી જો ને ત્રાઈ કર : બસ પૈસા છે એટલે તૈયાર થયો કે ? ને પૈસાળી છે કે નહી તેની કંઈ ખબર કાઢારશે ?

પેસનજી—એમાં ખબર શાની કાઢારે વાર ? વરી પૈસા હોય નહીં તો કંઈ ત્રસ્ત કરાવા તમે અમઠા આયાય ?

ખરસેદજી—પણુ છોકરીની કંઈ ચાલચલણ કે એહેરો બેહરો જોવાય કે નહી ?

પેસનજી—હા. હવે ચાલચલણ તો થીક હોશે. પણ વરી કદાચ એહેરો જોવો જોઈએ. પણ તમે તો એહેરો જોવાયકની ?

ખરસેદજી—હા બાઈ ; મેં તો મુંગી મંતર એને બેઠેલી જોઈય. પણ હું કંઈ નથી પણવાનોની કે મારાં જોયલાંપરજ હું ધરાંઉ. તુંને ખનવુંય તે તું જો ; તું ખોલ કાઢાર ; તું ખબર મેલવ.

પેસનજી—વાર તમે તારે મને દેખારશો ? જોઈખી કાંઈ ? મોહકાન તેજ છેની ?

ખરસેદજી—જોવાની વાત સહ પરતી મુક ને મને સીરીઅસલી કેહ કે ખરેખર તારો પરણવાનો વીચાર છે ?

પેસનજી—હા ખરસેદજી હું અતીઆરથીજ મારી ધનબઘજીની ખુબશુરતી જોઈ શકુંય. જો બને તો મારું નક્કી કરી આપો.

ખરસેદજી—ઓ. યુ. યંગ. રાસકલ. તું ધનબઘજીની તો નહી પણ તેણીના ધનની ખુબશુરતી જોઈ શક્યોય ખરો (પેસી મુઠમાં હશે છે) વાર જો તારે હું તુંને આય એક ચીટી લખી આપી જાઉંય તે તારા એદલજી શેકને આપજે તે તેવન જે દાદર આપે તે લઈ તું પોતે એવનને બગલે આવજે એટલે તુંને છોકરી જોવાનો ખાન્સખી મજેહનો મલશે.

પેસતનજી—(ચીડી લખવા કાગળ આપીને) હા. એ વાત ખરી ; પણ શેઠ કદાચ હેઠ કહીકને મોકલે તો ?

ખરસેદજી—તો તું કેહેજે કે દાકતર મને કહી ગીયાય કે એ કામ જોખમનું હોવાથી મારા શીવાય કોઈ બીજાનું પર એવનને વીશવાસ નથી.

પેસતનજી—વારું પણ એમ મારું જોવામાં શું વધુ ? કંઈ નક્કી કરાવી આપોની.

ખરસેદજી—પણ તેથી કંઈ મારા હાથમાં છે ? તું જો તો ખરો; જરાક છોકરી પર ધ્યાન કર. ને છોકરીને તું પસંદ પરશે તો આપો આપ બધું નક્કી થશે.

પેસતનજી—પણ તમે કંઈ ભલામણ કરો, છોકરી આગલ એ બોલે બોલો ; મારી હુશીયારીની તારીફ કરો તો તેનું મન પીગલેકણી.

ખરસેદજી—બાવા આજે તારીફનું કંઈ કામ નથી. આજે તો આય જરાક સંફેદ ચામરી જોઈ, એસકી મેસકી ફરયા-સંહેજ સાહાજ ધપતપ કીધી, ગાયું, વળતરયું કે તમારો બેહરો પારજાહે. પણ પેચુ તું શું કંઈ મને કારજ કરનાર સમજેય કે તારી ભલામણ કરવા કેહેય ?

પેસતનજી—તહીં, પણ ભલા આજમી તમે કંઈ જરાક કેહેવો તો મારું વલે કતી ; ને ખરસેદજી શેઠ યાદ રાખજે કે હું તમારો ઉપકાર ભુલસ નહીં હં.

ખરસેદજી—એટલે શું કંઈ પેલા જોકતાઓ સો, બસો લેચ તેમ હું કંઈ કરસ એમ તું ધારેય કે ?

પેસતનજી—અરે ભદ્ર જોઈએ તો તમેથી લેજોની. જ્યારે મને એ જાખ મલશે તારે એક ૩-૪૦૦૦ આપતાં મને શું ધાર જવાની છે ?

ખરસેદજી—(મસકેરીમાં) હં એમ છે ? ઠીક તારે તું કયુલ થાયય ની ?

પેસતનજી—બાપ. બાપ. મીન્સ. એમોડ ; કાંય નહીં ?

ખરશેદજી—લે ત્યારે આ ચીડી ; હું જાંઝિય. તું જલડીથી ખરડો કામ આવતો. હું તારે વાસ્તે વાતબી કરી રાખશ. કવેત્ર, સાહેબજી, શેઠીઆઓ.

ખમનજી—પણ ખરશેદજી શેઠ કંઈ કામ હોયતો કહી મનવોતી.

ખરશેદજી—નહીં. થેન્ક યુ. મેં પેશીને બધું કહેલું છે ને એદલજી શેઠનો જવાબ એ મને કહી જશે. સાહેબ મેહરબાન બધ.

(નયજે.)

દેખાવ ચોથો.

ખરશેદજીના ઘરનો દેખાવ.

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—અરે ખોદાય. આ પેશી કેવો મુરંમો છે. એ કેવાં સારાં ખાનદાનનો નખીરો થાય. કેવો શીખેલો ભણેલો છે. એનું માઇન્ડ શું છે ! પણ ઘણો ઇઝી ગોઈંગ છે. આય હંઈ રૂ ૪૦ એકમાં પરી રહ્યોય ને કેહેય કે વરી ઘેરમાં બી કંઈ પંચાત થઈય તે જુદો રેલવા માંગેય. તેથી એ તો આ આઈતા દલ્લાની વાત જોતો બેઠોય. બસ એ લાખનું ત્રસ્ત સાંભરીયું કે એ ધનખંડની ખુબસુરતી તેના ગુણો બધું જોઈ રહ્યો. શું સ્ટુપીડ છે કે કંઈ ખોલ કરવી. કંઈ પુછપરછ, કેડે ઈનકવાયરી, કંઈ મલે નહીં ને લાગલો મનેબી એ તન હજાર તોલવા તૈયાર થયોય. શું કરું. પૈસા કેટલાકોને અજબ વાહલા છે ને ખ્યાર કેટલાકો ને અજબ વાહલો છે. પણ ૧૦૦ માં ૯૯ જણને પૈસો વધારે ખ્યારો ખરો. જો હું ગુલના એવા પાકીજે સુસ્ત ખ્યારમાં હોતે નહીં તો પેહેલે કવજી શેઠની ને પછી આય ઇડીયત પેશુની આદર ધીકાર સાથ નાપાડતે. કડાખી એવન મને કામ આપવાનું બંધ કરતે તો હું શું પરવારે કરવાનો હતો ? હા. લગણુ જેવાં પવીત્ર કામનો પાયો હમેશ તેના સુખને દુઃખમાં ભાગ લેનારાંઓથીજ નખાવો જોઈએ અને નહીં કે બીજા અત્રકાટુઓ પોતાના લાભ માટે નાહેકના કાઢને ખાડામાં ઊતારે તેવાઓથી નખાવો

જોઈએ. પણ કશું શું ? આ ગુલ તુંને મેલવવાની કમેદે જે પંથને હું આટલો ધીક્કારૂંય તેજ પંડમાં હાલ મને શરમ ભરેલી રીતે દાખલ કર્યો છે. લવજી શેઠ કરજ માફ કરશે ને કડાચ જો પેશી ૩-૪૦૦૦ આપશે તો મોટો ફાયડો એ થશે કે જાણે એટલા બચાવતાં ૫-૧૦ વરસ લાગતે તેટલાં ઓછાં થયાં. એ શું કંઈ આ દુઃખી દીલને ઓછો સંધ્યારો છે ? હા એજ કમેદ આ ધુનતાં દીલને હજી એવું પગલું ભરવા ઉલટમંદ કરેય. આ પ્યાર તું ખરેખર આંધ-લો છે. તારે ખાતર કંઈખી કરવા હું પછાત પડશ નહી. ખુદા મને માફ કરે. હા. આજે તો લવજી શેઠને તાંહ તીપારતી છે ; ચાલો હવે તો જમને તેવનને મળું.

(જાય છે)

દેખાવ પાંચમો.

લવજી શેઠનાં બંગલાતું દીવાનખાનું.

(લવજી શેઠ ખેડા ખેડા ન્યુસપેપર વાંચે છે)

લવજી—શું થયું હજુર મારી મેહરાંતું કંઈખી કાગલ નહી આયું ? હા. જ્યારથી એ શીટઝરહડના ફરામજીની છોકરી મેં જોઠાચ ત્યારથીજ આ બલા માથેથી કાઢારવાને હું એટલો આતુર છેક ; કેમકે નહીં તો એક પરી ૧૯-૨૦ વરસની ને બીજી છે ૧૮ ની; તેથી નાણેકના સાવકી માય ને દીકરી વચ્ચે કળ-આ થાય તે મને પસંડ નથી; ને હવે (૫૦) વરસની મોટી જીમરે હું કાંહ એવા ધરના કુટલામાં પડું ? પણ જેમ જેમ વખત જાયય તેમ તેમ બીજી ગમથી બીહીક લાગેય કે રખે ફરામજી ફરી જાય ? એને બી ૩. ૧૦૦૦૦ જોસીઆ ને રૂપીયા પેહરીને બીજેજ દાહારે બધું એની છોકરી ના નામપર કરવા કહ્યું તારે એબી કયુલ થઈ મુવો. પણ મેહરાં તે શું છોકરી છે ? પરીબી હડી ગઈ જો. અરે હા ખરી વાત આજે તો આપરે તાંહ તીપારતી છે ને વરી ખરસેદજી પેલો દાફ્ટ લઈ આવશે તેથી જરાક ધનબઘજી ને કેહવરાવીએની કે રોઅમાંજ તૈયાર થઈ રેહ કે રાત કંઈ જાંચકઈ જાય તો મારો છેરો આવે (હાંક મારે છે) શેરીયાર.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓવીજી.

(આવે છે.)

લવજી—જા બાઈને કેહ કે આપરે તાંહ આજે બાહારના લોક ચાચ પીવા આવવાના છે. આજે તીપારતી છે તેથી ધન્યા, નવાં કપરાં સહ પેહરી તૈયાર થાવો.

શેરીયાર—ચેહની પાતી છે ? તીપાતી શું ? ને બાંધ ઘણાં કપરાં કાંચ પેહેરેય ? દબરા દાસેય ?

લવજી—જા કેહ જઈને. સત્યાનાસ જાય પોતે ધી પીને પીપ જોવો. દબરો થાયય તે જોવા આયોય.

શેરીયાર—વૉરંજી. હું જાયય ને કેહેય.

(જાય છે.)

લવજી—હવે એના લગન જે હાંધ પુરાં થાયની તો બીજેજ દાહારે આપરાંબી પુનામાં તૈયારજ છે. પણ કોઇ દોહરીયાંવાલો જમઘ મસે તો કીક કે આપુને ઘણું આપવું નહી પરે (ધડીઆલમાં ચાર વાગે છે) અલો ચાર વાગા ને કોઇ સાહેબો મસે નહી. (બરજોરજી, અરદેસર ને ધનજીભઇ આવેછે) ઓહો, આવો શેડીઆઓ તમારા આઇસ ઘણા લાખ્યા છે. હમણાજ તમારો વીચાર કરતોતો.

બરજોરજી—પણ સાહેબ એ આઇસ લાંબુ રેહતું નથીની. જલદીથી પીગલી જાયય. કેમ તમારા દાકતર સાહેબ નહી આયા કે ?

લવજી—આવતા હોશે—લેવો દાકતરજા આયા.

(અરસેદજી આવે છે)

દાકતર તમારાબી આવરદા ઘણા લાંબા છે. (આસ્તેથી) પેલો, દાકત લાયાય કે ?

અરસેદજી—(આસ્તેથી) બધું નક્કી છે ; છોકરાજ લઈને આવશે.

લવજી—શુક્ર તે ખરલકતાલાનાં. (મોટેથી) શેરીયાર ધનખખજીને મોકલ. સાહેબો તમે જાણીને ખુશી થશો કે મારું કોઈ શયું જરાક વધારે ખીમાર હતું તે હાલ બેતર થતું જાયય તેથી તે સાહેબનાં હું શુક્ર ગુજર્ય.

(ધનખખ આવે છે.)

આવ દીકરી ધનખખ મારી પાસે બેસ. (ધનખખ આપ પાસે એક ખુરશી લઈ બેસે છે) કેમ ખરજોરજી શેઠ કંઈ ખખર અંતર ?

ખરજોરજી—કંઈ નહીં સાહેબ સહ સુસ્ત અને દલ.

લવજી—તારે કંઈ ગાનું બાનું ચલાવશો ?

ખરજોરજી—શેઠ ગાનું બાનું કામ છે, એ આપણું કામ નથી. પણ તમારાં ધનખખજીય કંઈ ગાઈ જાણતાં હોશોની ?

લવજી—હાજી ; દીકરા ધનખખ એક ગીત ગાવોની.

ધનખખ—વારજી.

(ગાય છે.)

રે જીવો વખત શો આવ્યો છે—રાહ.

રે જીવો વખત સો આવ્યો છે—સહ પૈસાને પુંજે યાર

પૈસાસર નહીં કરતા વીચાર—રેડો કે બદ લગાર.

કોરસ.

પૈસા છે, પૈસા છે, તે પર સૌનો ખ્યાર,

પૈસો આપે જાહેજલાલી—પૈસોજ કરેય ખુવાર.

ના રાખતાં કંઈ પૈસાપર લોભ—કરે છે તે બહુ દગા,

કરાવશે કજીઓ કંકાસ હોએ—આપ, પુત્ર, ભાઈ, સગા.

પૈસાની લાલચ બહુ માહી છે, કરે છે આદર્શને હેરાન,

પૈસાના નીચું લોભોથી, ખોવાયા છે હજારો જન.

કોરસ.

પૈસા છે, પૈસા છે, તેપર છે સહનો ખ્યાર.

પૈસો આપે નહોત્તલાલી. પૈસોજ કરે ખુવાર.

ખરજોરજી—ઉવેલ દન મેડમ ; એ જ કોણનું ગીત છે ?

ધનખર્ચ—એ જ “ પૈસાને પરણેલી પુતલી ” નામના નાટકમાંનું છે.

ખરસેદજી—વરી એ કીયો નાટક ?

ધનખર્ચ—જ મેં કંઈ નાટક જોયો નથી—એની ચોપરી વેચાતી લઈ વાંચીય. કીંમત તો ફક્ત જ આના છે પણ આવાજ એમાં હસવાનું થાણું છે.

(પેસી ઝડપમાં આવેછે.)

પેસતનજી—(અરહેસરને પુછે છે) લવજી શેઠ સાહેબનું નામકે ?

લવજી—કેમ ભઈ કોણુ છે ? કોણુને પુછોય ?

ખરસેદજી—અશો પેસતનજી એ શું લાયો ?

પેસતનજી—સાહેબ પેલાં ત્રસ્તનો દાકત છે.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ પેલાં ત્રસ્તનો દાકત છે.

લવજી—અરે ભઈ એવું પ્રાઈવેત કામ કંઈ હમણા હોય ? કાલે કરશું.

ખરસેદજી—અરે પણ સાહેબ વરી એ કામ પ્રાઈવેત શાનું ? તમારાં બેતીનું ત્રસ્ત કીધું એમાં વરી છુપું શું રાખવાનું ? (પેસતનજીને) ભઈ પેસી હંઈ બેસ.

લવજી—પણ ભઈ મારી છોકરીના ત્રસ્તને લગતી વાત તે શું ખાનગી નહી ?

ખરસેદજી—પણ સાહેબ એમાં ખાનગી છે શું ? તમે બે લાખનું ત્રસ્ત કીધુંય તે તો સહ કોઈ નહોત્ય. ફક્ત હવે તો એ દાકત તમારી સહી વાસ્તે મોકલ્યો હોશે.

પેસતનજી—નહીજી એ તો રહ છે.

ખરસેદજી—એરે બેતીઆપ મુંગો બેસની, રફને ફેર ; જેખી હોય તે પણુ તેખી કંઈ પ્રાઈવેત ગણાયને તેખી આવા ગુડ ફ્રેન્ડસો આગલ ?

પેસતનજી—(બાળુએ) સત્યાનાસ જનય બધું ઉધાર પારી દેય ; રખે કોઈ ખીજો એના હાથની માંગણી કરે.

ખરસેદજી—કેમ શેઠ તારે આય હમણા વાંચીને સહી કરસોની ?

લવજી—ભઈ જોડું મને આપ પછી એની વાત (વાંચે છે.)

પેસતનજી—(બાળુએ) છોકરી દેખાયય તો સારી પણુ એ લીલો ચસમો કાંય પેહરતી હોશે ?

લવજીભઈ—લેવો ખરસેદજી હાલ તરત જિંચ્યું કરો.

પેસતનજી—વારં દાકતર સાહેબ, કેટલીક ઇંગલીશ લેડીમેં બ્રીન સ્પેક-તેકલ્સ—આય લીલા ચસમાં પેહેરેય તેનું શું કારણ ?

ખરસેદજી—ભલા આજખી એને ગોગલ્સ કેહે ; બ્રીન સ્પેકતેકલ્સ શું ? ને તેખી કની આંખને થંડક આપવા પેહેરેય. કેટલાકો એમ સમજેય કે આંખની ડીફેક્ટ ધાંકવા ; પણુ તેમ નથી હોતું હં ; વારં પેશી તુંને કંઈ ગીત ગાતાં આવરતું હોશેની ?

ખરજોરજી—વરી એને પુછોય સાતું ? એને તો “બકાવલી,” “હમાન” “કે અલીઆબા” બધા આખા ચાવી નાખ્યાય. ચાલ, પેસી તારે એક સારો જોવો લલ ઠાહાર.

ખરસેદજી—પણુ ખરજોરજી શેઠ તમે કાંઈથી એને ચોરખો ?

ખરજોરજી—સાહેબ હમે તો માસી માસીના થઈએ. કેમ પેસી ચલાવની મુંગો શું ખેઠો ?

લવજી—હા ભાઈ પેસતનજી કંઈ આવરતું હોય તો બેલાશક ગાવો.

પેસતનજી—વારંજી જેવી મુરખીની મરજી.

(આપ છે.)

રાજપુત કાવે રશીયા તે દારી—રાહ.

સાંભલ વાત તું હવે શીરીન ખ્યારી,

અરે જો કેવી હાલત થઈ છે નદારી—સાંભલ.

જ્યારથી જોયો છે મેં તારો ખુશ ચેહરો,

ત્યારથી થયો છું હું, અર્ધે દીવાનો,

કેમ કરી બુલું આ શુરત તારી—સાંભલ.

પરીકેં તારું છે, આય સુખ દીદાર

ખુશસુરતીમાં, પ્રકાશે તારો આકાર.

એ વના છે આ છંદગી તો અકારી—સાંભલ.

ખરસેદજી—શીઆખાશ પેશી. શીઆખાસ.

ધનખઈ—(આગુએ) હા. આ કેવો મજેદનો છોકરો છે. કેવું મજેદનું ગાયય ; સાંભલો કેવો છે ?

લવજી—કેમ ખરસેદજી તમે પોતે એકકુ લેશો હવે ?

ખરજોરજી—હા. હા. દાકતર સાહેબ. ચલાવો. ચલાવો.

ખરસેદજી—વારું શાહેબ. જેવો ભઈએતો વીચાર.

(ગાય છે)

મુગ દીલમતરો.—રાહ.

સંધાં ટુલ તો છે આ બાગમાં, કાંઈ ગયો મારો ગુલાબ ?

ગુલવના બાગ નહી, ગુલાબ વના બગીચા કેવો !

મોઘરાં, ખીજોનીયાં, ચંએલી તો—હલકાં ટુલ ગ્નણો—સંધાં.

બીગ તું એ ગુલ હવે, છું હું તારો સદાનો માલી,

તુંને બગારી, તુંને બીછેરી, કઈ સંધી સુરતો કાલી—સંધાં.

ફૂલ વન દીન નહી, નીમક વના ભોજણ કેવું ?

ગુલ વન બાગ નહી, ગુલવન છે અકારું—સંધાં.

ગુલાબ તો છે સરવેને, ખરેખર મધુરી શરાબ,

ગુલાબ વના યગીચાનું, તો થાએ ખાનું ખરાબ—સંધા.

લવજી—ફરજ કલાસ ઇનદીદ ; કેમ બરજોરજ શેઠ કંઈ તમે લેશો ?

બરજોરજ—આપુને સાહેબ આવરતું નથી નહીં તો કે—

લવજી—ચાલો તારે રેલવા દેવો. દીકરા ધન તું એક ખીજું ગા.

શેરીયાર—(અંદરથી) જી ચાલ તૈયાર છે.

લવજી—ચાલોની તારે તો સાહેબ. જરાક પેહેલે તી. ખી. લવજી
(સંધા જન્ય છે. પેસતનજી ને ધનબંધજી એસી રેલ છે)

પેસતનજી—(આગલ આવી) જી તમારું નામ ધનબંધજીની ?

ધનબંધ—હાહ. ને તમારું નામ પેસતનજી કે ? તમે કાંઈ ચાકરી
છેવો ?

પેસતનજી—હું જ મશરૂ એદલજી એન્ડ દાદી સોલીશીતરસને તાંહ
છેજી. (ધનબંધ નીચું જોય છે) કેમ જી સરખોવાય કાંય ?

ધનબંધ—નહીં જી, નહીં; તમે તાંહ શું ચાકરીએ છેવો ?

પેસતનજી—જી હું તમારા પગની પુનઘથી રૂ ૧૫૦ કમાઉંચ. આ-
રતીકલ કલાક છેઉ ને ખોદા કરશે તો આજકાલ સોલીશીતર થવશ.

(શેરીયાર આવે છે).

શેરીયાર—અરે બાઈ બાઈ ચાલની. બધા તારે વારતે ખુટી થાએચ.

ધનબંધ—શેરીયાર તું જા ; હું આંડિય. વાર પેસતનજી તમારી
ફેમીલી કાંહ છે ?

પેસતનજી—નહીંજી. હું તો કુમારો છેઉ ને મારા બાવા સાથે રેહુંચને—

લવજી—(અંદરથી) અરે ધનબંધજી, ઓ ધનબંધજી.

ધનબંધ—જી આવી ; જી આંડિય. પેસતનજી હાલ તો હું જાંડિય

પણ—

પેસતનજી—પણ ધનપદ્મજી જો તમારી મરજી હોય તો—

(ધનપદ્મ જાય છે)

આદજી જતાં રહ્યાં; પણ કંઈ એવનની ખાતી મીઠી મરજી હોય એમ લાગેય; આદજી પસંદ તો પરેય; પણ કેહાં ગુંગણાં દેખું; ને આંખેખી રખે આંધરાં કે આરાં હોય ? પણ એલાખ રૂપીઆખી છે ની ? તે મોટી વાત છે; ગુંગણાં તો ગુંગણાં; સહ ચાલશે. આપરેખી જરાક મશંકરીમાં ગુંગણે અવાજેજ નવાખ આપશું. (ધનપદ્મજીની નકલ કરી) “કેમ મારા પેશી કેમ છે?” “છેકં દીકરાં સારીં કાણીં”; એમ બોલશું. હવે એ એલાખ મલે તો શેવકનો રોય જોઈજ લેજો. મારતરેલ અમે ઘોરાની ગારી, મલખાર હીલપર અંગલો, અવાર નવાર તીપારતી કે ઇવનીંગ પારતી ને ધુમને ધામ તો છેજ. પેલા અમનજી ને જાંલગીરતો જોયાય કરશે કે સત્યાનાસ જય એનું તે હંધ ધકેલા ખાતોતો ને શું નરીય ધ્રુયું ? એ આ બધી તકદીરની તાશીર કની ?

(સંધાઓ તીપારતીથી આવે છે)

ખરસેદજી—કેમ પેશી તું હજુર હંધ એશી રહયોય કે ?

પેસતનજી—તે જી તમે કંઈ દાક્ટરનો જવાબ આપોતો જાંઠકની ?

લવજી—જી બધ કેલ કે હમે કાલે વાંચીને મોકલશું.

ખરસેદજી—ને બધ પુછતો ખી આવજે કે એલાખતું ત્રસ્ત છે તે કેટલો સ્તેમ્પ થસે ?

પેસતનજી—તારે સાહેબ હું કાલે ક્યારે આંઠિ ?

લવજી—નહીં બધ હું દાક્ટર પાસેજ મોકલસ.

ખરજોરજી—પણ સાહેબ હમેખી હવે બધા રજાજ લઈએયની. તમે તમારું કામ નક્કી કરોરે.

લવજી—કંઈ નહીં રે સાહેબ એક દાહાડો ત્રસ્ત મોડું કે વેહેલું થયું. તમે કાંય એટલા જલદી સંધારોય ? હા. પણ ખરી વાત; ખરસેદજી આપુ ને તો કાલે મીતીંગમાં જવાનું છે ની ?

ખરજોરજી—અરે પણ શેઠજી હમુને જવાબ દેવો ને સાહેબનું કામ ખી આજેજ પુરું કરે. ખોદા રાખે આજે બુધવારજે. બુધે કામ થામ શુધ,

લવજી—તારે તો સાહેબજી શેડીઆઓ. માફ કરજો હું બંદ. પણ કરીએબી શું ? એક તો મુ'બદલામાં રેહતું થોડો વખત ને કામ થાવું. બધા પેસતનજી તું ખી હવે જા.

પેસતનજી—વારું શેઠ, સાહેબજી. ખરશેઠજી શેઠ, સાહેબજી.

(સંધ્યાઓ જાયછે).

લવજી—બધા ખરશેઠજી આમ છોકરો જે દાફ્ટ લાયો તેને વાસ્તે તમે કેલતાતા કે ?

ખરશેઠજી—હા. સાહેબ કેમ ? એ જ એક શારાં ખાનદાનનો નખી રાજે પણ કમનશીખે લાજ એનાં માઆપની નાણા સંબંધી હાલત ખતંગ છે. એ મારા મીત્ર એદલજી સોલીશીતરની ફૂર્મમાં ૩૪૦ એકના પગારે આકરી એ છે. છોકરો છે તો સારો પણ—

લવજી—પણ શું આય બપેકો સપકોજ કરી જાણેય તેજ કે ? જોકે મારી બધી મરજી ધનને જલદીથી પરણાવાની છે તોખી મારું હૈદુ અંદરથી આ દુકતા માટે રાજી નથી. કેમ જે એ દેખાઈતોજ એક દલકો ફાંકડોછે. એનામાં રીતભાત હોય એમ તો દીસતુંજ નથી. જરે એ ગાતોતો તારે એના એનચાલા એક દલકા નાટકી જેવા હતા. અને જ્યારે અમથો ખેસતો તારે તો નખોદગીઓ મારો દીકરી શીવાય ખીજે ફેરેગમખી પોતીકા નજર રાખતો તો નહી. તે છતાં એનો રોખજ જીવેની. પેલા મુસ્લમાનોના છોકરાઓ માફક છ છ ધંચના તો લાંબા બાલ રાખેય ને આયલો તો બૈરાંઓની માફક વચમાંથી સેંતો પારેય. ખાતું ખરાય થાય એનું તે નામની એક તથુની તો તોખી પેહેરી મરેય ને અકરાતને વાસ્તે શુનેરી તો ચસમો ધાલી-ઓચ. શું આવી જીવાન વયમાં એની આંખે દેખાતું ખી નહી હોશે ?

એનાં પેટાંત લેધરના યુટના સદાર બરેરે ? બધી ઝેરીતો ધસઇ ગઇય; ને
કેંચ કત બનલાવા જતાં જોરાની આંસ માફક પાનલુનને અણી કાહારી બે-
ડોય. દાકતર તમેળી શું જમઇ સોધી લાયા ?

અરસેદજી—સાહેબ મેં કંઇ તમેને એને તમારી બેતી આપવા કહ-
યું નથી, કે બલામબુખી કીધી નથી. તમારી પુરતી મરજી હોય તો વીચાર
કરજો. હું તો હાલ રજા લેઉં ને કાલ પરમ ફેરો મારી જવસ.

(જવા મારેછે).

લવજી—સાહેબ મેહેરબાન ; દાકતર સાહેબ આવજો. કંઇ ગુસ્સો ના
કરતા હું ને જરાક લુકઆકિટ પરજ રેહજો બધ.

(જાયછે).

અરસેદજી—વાર સાહેબ, સાહેબજી.

(જાયછે).

(ધનબધ ગાતી ગાતી આવેછે).

લુસીનીલ—અંગ્રેજી રાહ.

સખર, સખર, સખર, જીગર તું સખર કર,

કાંએ નાહિક ઉતાવલમાં પડેચ સરાસર.

હવે તો મુજના પ્યારની, શું રોકું હું લગામ ?

જોઇએ પેસી કરે સુખી—કે કરે ગુલામ—સખર.

ધપ ધપ થાએ, ધડક, ધડક, આ જીગર,

ધું ધું કરતું ફરે મન—ઓ પેસી તુંજ વગર—સખર.

ગીયો ગીયો હંધથી, ઓ પાર થયો તું જન,

આવ આવ જલ્દી પાછો—કરના તું હેરાન—સખર.

(લવજીબધ આવેછે)

લવજી—કેમ દીકરી આજે કંઇ ખુબ ખુશાલીમાં છે કે એખલી એખલી
ગીત ગાયચું ?

ધનબર્ધ—નહીં બાવાજી એક નવું ગીત શીખી તે ગાતીતી. પણ બાવાજી, આય છોકરો મારું ત્રસ્ત લાયો તે કેવો છે? એ કોણનો છોકરો થાય?

લવજી—કાંય વાડું એ પુછવાનું શું કારણ?

ધનબર્ધ—નહીં બાવાજી અમરી પુછતીતી—તમે કેહતાતા કે તુને મું-બઇ લઇ જઇ પનાવસ તેથી સેહેજ પુછતીતી કે કદાચ તમે કોઇ સોધી કાઢારયો હોશે.

લવજી—નહીં બેતી; શું એવા દુકતા સાંચે હું તુંને પનાઉં?

ધનબર્ધ—કાંય બાવાજી એ છોકરાને શું છે?

લવજી—છત છત મને એ બીલકુલ પસંડ નથી. તું કંઈ એનો વીચાર કરતીના.

ધનબર્ધ—નહીં બાવાજી ના ના કેહવો. હું એને ચાહુંચ. એ મને ગમેચ; મને એની સાચે પરનાવો.

લવજી—શું પથર ગમેચ? ઇડીઅત જેવો છે. એની પાસે બરચુંચ શું કે પરણીને સુખી થશે?

ધનબર્ધ—તારે બાવાજી શું તમે નાજ કેહવોચ?

લવજી—હા હું સાફ ના કેહુંચ ને નાજ.

ધનબર્ધ—પણ એ કેવા મજેલના દેખાવનો છે; જાણેકે નકરો જાંગ-લો ને વરી ચાકરી ધંધેબી છે.

લવજી—હા ગમે તે હોય પણ હું તો તુંને પરણવા દેવસ નહીં.

ધનબર્ધ—(બાળુએ) હું બી તો ખરી કે એની સાચે છુપીબી પરણી જાઉં (મોટેથી) વાડું તારે જેવી તમારી મરજી.

લવજી—હવે કેવી દાહી? ચાલ ફરવા જવાનો વખત થયોચ તે હું તૈયાર થવા જાઉંચ. બેતી તું પણ જી.

(લવજી જાયછે).

ધનબ્રધ—હા. બાવાજી તૈયાર થવા ગીયાચ તેટલાં મારા પેસતનજી પર એક કાગલ લખી એનોખી વીચાર ને જવાબ મંગાજી. (કાગલ લખવા બેસેછે)

(પેસતનજી ધીમેથી આવી ઊભો રહેછે)

(ધનબ્રધ કાગલ વાંચી રહીને) જોડ એ શું કેહેય ?

પેસતનજી—કેમજી બાવા કાંદ છે ?

ધનબ્રધ—(ચોંકીને) જી બાવા તૈયાર થવા ગીયાચ. પણ તમે કા-
હારે આયા ?

પેસતનજી—કંઈ નહી જી હમણાંજ ; તમારી તખીયત કેમ છે ?

ધનબ્રધ—થીક છેજી. તમે સારીકાણી છંવેની ?

પેસતનજી—હાજી ચેન્કયું. પણ માફ કરજો હું તમારા કામમાં અરચણ પડી હોસં ?

ધનબ્રધ—નહી. નહી.

પેસતનજી—તોખી નહી નહી શું ? કંઈ કોઈનું વરી કાગલ લખતાંતાં ને.

ધનબ્રધ—હા ; શું કેહેવું પેસતનજી તે દાહાડાની આપરી છેલ્લી વાત પછી તમારો વીચાર જાણવા તમારીપરજી આવ કાગલ હમણાં લખતીતી (કાગલ દેખાડે છે)

પેસતનજી—(કાગલ વાંચી) તારે શું ધનબ્રધજી તમે મને ખરેખર ચાહાવોચ. શું તમારી મરજી છે ?

ધનબ્રધ—હા. પણ પેસતનજી હું તમોને એટલો સાદો સવાલ પુછું કે મારી ઉપર તમારી ખરી મોહબત છે ? કેમજે એકેકની પ્રીત વગર પરણેલું કંઈ અપનું હોતું નથી. તમારી મતલબ પાક મોહબતની હોય તો તમે તે સત ધરમથી પાલશે એવી ખાતરી મને આપો. આ ઉપરથી તમે એમ ના ધારતા કે મેં તમોને ઝડપથી મારું જીવન આપી દીધું ; પણ હું હલકી

ને ધનુષ્યુ થવા માંગતી નથી. એક વખતે મોહ્યત જાહેર કરી તે વાશે આનાકાની કરી બારી થઈ એસતું તેમાં હું ઉલટી હલકાઈ સમજાવ્યું તેથી મારું સાચું માનવું પેસતનજી કે શરમાઉ થવાનું ખોટું દોષ ધાલી કઠણ થઈ એસે એવી ઓરતો કરતાં હું વધારે વફાદાર ને વાહાલી મોહોરદાર થવશ. તું મને ચાહેય કે પેસી ?

પેસતનજી—હા. તું કેહ તેના હું કસમ લઈ કહ્યું કે હું તુંને ચાહું.

ધનબઈ—નહી કસમ ના લે. કસમથી શું થાયય ? શું આપરે એકકને આપણા મોલથી બંધાયલાં હોઈએ તો તે પુરતું નથી ? હું તુંને ફરીથી પુછું કે પેસી તું મને ચાહાયય કેમકે મારા બાવાજી એમ કેહેય કે મારે તારો વીચાર કરવોજ નહી. પેસી તું મારી સાથે પનશે ?

પેસતનજી—હા કાંય નહી મારી વાહાલી.

ધનબઈ—પણ બાવા ના કેહેય તેનું કેમ ?

પેસતનજી—તેનેજ ખાતર હું જાણવા માંગુય કે તારી પાસે કંઈ પૈસા છે ?

ધનબઈ—કાંય વાશ ?

પેસતનજી—કેમજે જો કંઈ હોય તો આપરે છુપાછુપ પરેલ જઈ પરણીએ ને આપરાં લગન પછી તારા બાવાને સમજાવી લેશું.

ધનબઈ—હા મારું બે તન હજારનું ધરેણું છે.

પેસતનજી—ઓ બસ ત્યારે-ચાલ દીવર તું આજે રાતના મને મલશે ?

ધનબઈ—કાંઈ મલું ને કેમ મલું ? બાવા કંઈ આવવા દે ?

પેસતનજી—બાવાને કેહની કે હું પાસેના બંગલાવારા સાથે આજે “તકદીરની તાસીર” જેવા જાંજિય ને હું બાહાર દરવાજા આગલ ગારી લઈ તૈયાર રેહવસ.

ધનબઈ—હા. જા. પેસી મને કબુલ છે.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓ બાઈ, શીઠ બોલાવેય.

ધનબઈ—ચાલ હું આવી. પેસી હું જાંઝિય ; તું હંધથી નાહાસ ;
રાતની વાત ભુલતોના.

(જન્યછે.)

પેસતનજી—હા. કેવી મજાહની છોકરી છે? એ શું મને આહેય? બે
લાખ રૂપીયા સાથ એવી માયા મોહ્યત વાલી ઝોરત મલે તો કાંય નહી
પેસી બંદો શુખી થાય? પણ ખરી વાત મને તો ત્રવજી શેડને તેરવા મોકલ્યો
તો. કંઈ નહી; હું હાશીસમાં જઈને ફેંકુંય કે એવન તો બાહાર ગીયાય.
શીઆબાશ, પેસી દીકરા શીઆબાશ.

(જન્યછે.)

અંક બીજો.

દેખાવ પેહેલો.

(પરેલમાંના એક નાના ઘરનો ઝોરદો.)

(પેસતનજીને ધનબાઈ વાત કરતાં આવે છે.)

ધનબાઈ—કેમ વાહાલા પેશી હવે લગન તો થઈ ચુક્યાં પણ આપરે
આવાજી પાસે ક્યારે જશું?

પેસતનજી—હું એમ કેહું કે તારા આપને મલ્યા વગર આપરા હાથમાં
તારા ત્રસ્તના રૂપીયા નહી આવે કે ?

ધનબઈ—તે હું કેમ જાણું? તમે હવે સોલીસીતર થવાના તે તમે
વધારે એ ધારા સંબંધી સમજો.

પેસતનજી—(આતુએ) સોલીસીતર થતો મરે. દોહરીયાં નહી
મલશે તો ધનસોલવંત થવું પડશે. (મોતેથી) એમ તો લીગલી બધું થાયરે;
પણ સું કરવા અમદો કહ્યો કરવો? ચાલની આપણે બંને સાથે જઈએવનને

સમજાવીએ ને રૂપીયા હાથમાં આવવા દેની કે પછી સાહેબ મેહેરખાન કરીએ.

ધનબધ—પણુ આવાજ કદાચ પુને જતા રહ્યા હોસે તો ?

પેસતનજી—હા. એખી ખરું. તો આપરેખી પુને જશું. લાવ તારું પેણું આકીતું જરીયાણુ લાવ કે વેચી આંબી તો પુને જવા દોહોરીયાં કામ લાગે.

ધનબધ—વારું જેવો તારો વીચાર (ગરેણું લેવા જાય છે.)

પેસતનજી—ગુંગણાં ખાઈજી તો ઘણાં ભલાં છે. એ ખીચારી કેવી ભોલી છે ? અશ એકદમ ઘરેણું લેવા ચાલી. હજુરતો પરણ્યા તેની પારતી કલ્પમાં આપવાની છે. તેથી થોડાક એમાંથી ઉન્યા કરી રાખું—લેવો ખાઈજી આયાં.

(ધનબધ આવે છે.)

ધનબધ—લે વાહાલા પેશી આ લે ને કંઈ સારે ભાવે વેચી આવ.

પેસતનજી—તે શું હું કંઈ અંદરથી ખાઈ જવસ કે ?

ધનબધ—નહીં દીઅર એમ નહીં ; પણ મે ચાર ટંકાણે બતલાવી, ભાવ કરાવી વેચીએ કે કદાચ આવાજ કંઈ નહીં આપે તો આપરું ગુજરાન કરવા તો કામ લાગે ?

પેસતનજી—અરે તું એરીકર રેલ મારા જનન; કંઈ ચીંતા નહીં. એમ ઘરેણું વેચતાં વેચતાં તો મારો અરધો જનમ ગીઓચ. ચાલ દીઅર હું જાંબીય હું. (જતાં જતાં બાજુએ) અરધાં અરધ હોઈએ કરવાં પરશે.

(જાય છે)

ધનબધ—ખોદા મારા વરને નેક યુધ્ધી આપે ને મારા પીતાના મનમાં કંઈ રેહેમ બખ્શો કે હમુને તદન લાચાર કરે નહીં ; કાંચ કે તેવનની મરજી બપરાંત પરણવાથી તેવન ગુસ્સે તો ઘણા થયા હોશે એમાં તો કંઈ શક નથી. હવે તો તે શાહેબની બંદગી કરી લેઉં.

(ગાય છે)

પ્રીતી મસતકે આનેપ્રી આરજી હથે— (૨૧૬)
 કર રેહેમ હમ પર, ઓ દાદગર તુંઠ,
 પ્રીધી છે ખરે મેં, આ ભારે નાદાની —કર રેહેમ.
 સંધાં કુટુબમાં, હતી હુંજ પરી,
 શું દરકાર કરું હું, કમ હોકિ તુરાંની—કર રેહેમ.
 અખ્શ ખુધી મુજનાં, આવંદને નેક તું.
 આપ શાનને જ્ઞાનની, તું તો નીશાની—કર રેહેમ.
 ઉમેદ મારી ખર, લાવજે તું દાદગર,
 જર લેવા જતાં, ન દેતો હેરાંની—કર રેહેમ.
 ઓપીતા તું ના, ભુલતો મારી સુરત,
 ના કદ્દ થાઇ કરતો તું બેગાંની—કર રેહેમ
 અખ્શ એને સુખ, તું સાથ આરામ,
 છે આ અંદગી ખરાં અંતકરણની—કર રેહેમ

(ગય છે).

દેખાવ બીજો.

ધી “ ધોખીતલાવ પારસી યુનીઅન ” કલ્પનું મકાણુ (પાંચ-છ મેમખરો બેઠા
 બેઠા જુદી જુદી જાતની રમતો કરે છે)

પીરોશાહ—કેમ રસતીમ, આજે કંઈ ખબર અંતર ?

રસતમજી—દીકરા ખબર તો કંઈ નહીં; પાણુ હું હંઈ આવતોતો
 તયારે આપરં ખરસેદજી ઘહરણુ મલ્યું તું.

સોરાખજી—કાંય તે ખીચારાને ઘહરણુ કાંય કેહવોય ? આય જંરાક
 બોલીઓ છે તેથી કે ?

પીરોશાહ—અરે એ બોલીઓ કેમ છે; માજનદરાની છે; એ તો કારાં
 માય તાએલું છે તેથી એને ઈક્લીખસનું નામ મલ્યુંય. પણ રસતમ, તે કંઈ
 ખરસેદજી બોલ્યો કે ?

રૂસતમજી—(હસીને) એ ધડીયતના બોલવાનું ઢેકાણું કાંઈ છે ? જાણે શું મોટી ઉકમઘની વાત હોય તેમ સીતેર કડમથી “સીત” “સીત” કરતો મારી આગલ આવ્યો ને આપરે તે દાહારે પેલા લીમજી લેવટાની વાત નહીં કીધીતી કે તે ચાર નરીએલ પગ ને હાથમાં કચરી નાંખેચ તેમ કાઈ એવનતો મામાનો છોકરો જોડાસે તેને વાસ્તે હસવા જેવી વાત કરવા મંડ્યો.

(પ્રુખ હસેછે.)

પીરોશાહ—પણ કંઈ હમુને કેહસે કે એખલો એખલો હસસે ?

રૂસતમજી—અરે શું કેહું ? કપાલ એનું ? એ ખીગ અંસ શું કેહેચ કે પેલા લીમજી લેવતા માફક એના મામાનો છોકરો એ પગમાં એ પેંડા, ને એ હાથમાં એ ગુલાબજામ એકી વખતે બેસીને ભચરી નાંખેચ. (અધા હસે છે) નખખોદ જાય એનું જાણે શું વાધ મારતો હોય તેમ બધી વરદથી વાત કરી મરેચ. (હસેછે.)

(પેસતનજી આવેછે.)

પીરોશાહ—અલો પેશી કંઈ આજે લોંગ નાઈએ આવ્યો દીકરા ?

રૂસતમજી—બાવા હવે એ આપુને કેમ જોરખે ? એ તો પરણ્યો એટલે અહસ્થ થઈ ગયો.

સોરાબજી—તારે આપરે શું બધા લુચ્યા કે ? જો કોચીના શાહુકારો ઘોંગ લાયાય ; જે પરણ્યા તે અહસ્થોને કુમારા તે તો—

પેસતનજી—Gentlemen.

સોરાબજી—વાહ શેઆખાશ ; વાર હંઈ આવ પેસી (આજુએ જઈ) શું તું પરણીયો એ વાત ખરી ?

પેસતનજી—હા, પણ ભઈ પરણીને ફશીઓ.

સોરાબજી—કેમ એટલામાં ?

પેસતનજી—કારણ કે ભઈ હું તો એ લાખના ત્રસ્તની કુમક પર પણી-યો તો ; પણ હું નહીં ધારતો કે હવે તે મલે.

સોરાબજી—તારે અંતે તે તારો બોલ પાળ્યો ખરો. તું હમેશાં કેહ-
તો તો કે પૈસા હોય તો બીજી કંઈ દરકાર નહીં કરે. પણ જ્યારે બે લાખ-
નું ત્રસ્ત છે તારે વરી મલે કાંય નહીં ?

પેસનજી—કાંય કે હું તો છુપાછુપ પછીયોય.

સોરાબજી—કાંય વાર ? એમ કરવાનું કંઈ કારણ ?

પેસનજી—કારણ શું ? છોકરીના આપે ના કહ્યું તેથી હમે છુપાછુપ
પરણી ગીયાં

સોરાબજી—અરરર પેસી, તેં આય કેવી મીસતેક કીધી ? તુંને માલમ
નથી કે મા આપની મરજી ઉપરાંત પણનારાં ધણાં ખરાં દુઃખી થાયય ?
આય “તકદીરની તાશીર”માં જોયું કની ?

પીરોશાહ—અરેપણુ પેશી વરી એ આવતાંને વાર એ શું ધોંગ ?
કંઈ પરણીયોય તે પારતી બારતી આપશે ? કંઈ બોલશે, ગાસે, રમશે કે
નહીં ? કે બસ વરી ગુસગુસ કરવા માંડી ?

સોરાબજી—સખરકર પીલું, એ હમણા આવેય. એ તો કંઈ
ચાકરીની વાત કરેય,

રૂસનજી—અરે ચાર પેસી તુંને પેટો મલીયો એ વાત ખરી કે ?

પેસનજી—બચ્ચાજી પેટો શું મલે ? સેવક રીઝાઈન થયા.

સોરાબજી—જો તારે પેશી હમણા ચાકરી નથી તારે પારતી બારતી
માંડી વાર.

પેસનજી—અરે સોહરાબ મને રૂપીઆ મલવા તો દે ને પછી જો કે
“ ધોબીતલાવ યુનીઅન ” કેવું ગાજેય

સોરાબજી—તે તું કેહેય કે નથી મલતા ને હવે કેમ મલશે ?

પેસનજી—એ તો હજુર હું ને મારી વાઘડ આએ રૂપીઆ માંગવા
મારા સસરા પાસે જવાનાં છેએ ; જોઈએ શેફજી શું કેહેય.

સોરાબજી—વારું જો કંઈ તાંહ નકામનું વેહેચી ના લેતો; પાધરી પાધરી વાત કરજો કે ઓહ મેન બી કંઈ ઠેકાણે આવે; નહીં તો અકરવા જશે કની તો બધું ખોલી આવશે.

પીરોશાહ—કેમ બાવા તારી ચાકરીની વાત હજુર પુરી નથી થતી કે ?

રૂસતમજી—હા બધું ચાલતી પારતી નહીં હોય તો કંઈ મીઠું મોનું તો કરાવ.

પેસતનજી—કબુલ છે લેવો; રામા; લે આય રૂસતમજીની બેકરીમાંથી એક દજન કેપ લઈ આવ.

રૂસતમજી—ને તાંસવાનું કંઈ નહીં કે ?

સોરાબજી—બાવા હમણા બધું માંડી વારે; એનું નક્કી થવા દેવો ને પછી આપરે આન્ડ પારતી લેશું; પેસી હમણાં કાંય અમઠા બે ચાર રૂપીયા ઉદારી નાંખેય ?

પીરોશાહ—અરે સોરાબજી શેઠ કંઈ તમારા નથી દોહરીયાં જવાનાં.

સોરાબજી—પણ બલા આજમી એ વગર ચાકરી વાલા માણુશે કંઈ પૈસા મલે તાંહવેર એવો ખોટો ખરચ શાનો કરવો જોઈએ ?

પીરોશાહ—પણ તારે શું કંઈ એને મલવાનું છે એમ કે ?

પેસતનજી—હા બધું લેવોની બે લાખનો દલો !!!

રૂસતમજી—ઓ તારે તો પેસી દીઅર મંગાવ; કંઈ સાઈ મંગા કે સાઈ થાય.

પેસતનજી—ઓલ રાઈટ; લે બાવા આ પાંચની નોત છે તેમાંથી કેપ ને આન્ડી મંગાવો.

સોરાબજી—(આજુએ) અંતે બીચારો પાંચ રૂપીયા ચીરાયો.

પીરોશાહ—ચાલ હવે, ચલાવ, બબો આવે તેતલાં ગીત ગાઈએ.

પેસતનજી—વેરી ઉવેલ યુ કમેન્સ આઇ ફોલો યુ.

રૂસતમજી—અરે ફોલો ઝોલો મુકી દેની; કંઈ ફોલો મલવાનો છે તે અકરેય કે ? ચઢાવ ઘણે દલાડે તારું તો ગીત શાંભલીએ.

પેસતનજી—ફીક લેવો રૂસતમજી “તીમ તોમ” લેવો.

(ગાય છે).

તુમ આએ જો ચારો જવાન—રાહ.

માતું હું તો તમારો ઉપકાર, કેમ ભુંભું ઓ ખુદા તારો આભાર—માતું.

શેવક નમે છે મીતરો તમને, વાણી માંગી છે શારી મને—કેમ.

ખોદાની મેહેર, કીરતારની માયા, સાથ છે તમ મીત્રાની છાયા ;—કેમ.

ખુશી થયો છું, જોઈ તમારી શાન, હવે જાંઠ મલવા મારી જન—કેમ.

પીરોશાહ—શીઆખાશ તું તો કવી થયો ; પેસી આય કંઈ ગીત તો નહી હોય ; (મશકેરીમાં) રાસકલ હમણું જોરયું કે ?

સોરાખજી—ચાલ હવે વરી તેને બનાવ ; પેસી કંઈ અમરો અકરતો ના હું ; નહી તો વરો કવી થઈ જજે.

પેસતનજી—આઇ. સે. સોરાખજી વોત હુ યુ મીન ? હું કંઈ એટલો મુરખ છેજી જે—

સોરાખજી—નહી રે બાવા જરાક જરાકમાં તું ખીલો જયચ, તેથી હું તો ફ્રેન્ડલો એડવાઇસ આપુંચ.

પેસતનજી—નોનસંશ આઇ દોન્ટ લાઇક ધૉત.

સોરાખજી—અરે ભઈ અમરો તાતો ના થઈ જ.

પીરોશાહ—હા પણ સોરાખ તુંબી તેને ઇનસલ્ટ કરી હવે થંડો પારવા જયચ.

સોરાખજી—જો-જો આય વરી એના કારસતાન.

પેસતનજી—હોશે.

રૂસતમજી—લેતો શેઠીઆઓ ચાલો એન્ડી આયો આપરે શોહરાખશા-
હને પેશતનજીની સલામતી લઈએ કે બધું ધંડું પરી જાય ?

પીરેશાહ—હા ચાલ પેસી.

પેસતનજી—નહી તમે પીઓ હું નથી આવતો ; મને તો ઘેર જવુંચ.

પીરેશાહ—અરે એમ હોય કે બચ્ચાજી એક પૂગ લઈને જાની ; ચાલ
ચાલ ઇ ડીઅત.

(બધા બોંહોંશ કરી પેશીને લઈ જાય છે.)

દે ખાવ ત્રીજો.

લવજી શેઠના બંગલાનું દીવાનખાતું (શેઠની પુત્રે જવાની તૈયારી
થાય છે. શેઠને ખરશેદજી વાત કરતા માલમ પડે છે.)

લવજી—તમારું ભત્રું થાય રે દાકતર તમે બી કાંદથી એવો દુકતો હાઈ
ધનત્રોદયુસ કીધો ?

ખરશેદજી—હું શું જાણું શાહેબ કે એ એવો જાહવગીર ને નીમક
હરામ નાકલશે. મેં બી અત્યારથીજ એનો ધાત ઘરેલો છે. એની હાશીશમાં
ડીસમીસલની રજીસતર નોતીશબી હું મોકલાવી ચુકાય. હવે તો શેઠ ધીરજ
રાખો ; જે બીચારીનું નશીબમાં હોસે તે થશે.

લવજી—તે શું હું એલોકની દરકાર કરશ કે ? રાત જોઈએ ભુખે કાંય
નથી મરતી ? હું તો આય આજે ચાલ્યો પુત્રે, ને એ હાઈ આવશે તો
ધક્કા ખાઈને જશે. આપરે એને અરધી બી નથી પુછવાના ને રાત ત્રસ્તને
ભરોસે હોશે તો રખરી મરશે.

(જમશેદદાદ આવે છે.)

જમશેદદાદ—શાહેબ મેહેરબાન શેઠ આપરે ઝરાક મારા માકાશના
જીવને શાઈ નથી તે મને મોકલ્યોશ કે સાહેબ સીધારો તેની—

લવજી—પણ શું કામસર મોકલ્યાય ?

જામસેદદાર—શાહેબ કામ તો એક કે એક ઘણું શરશ ઘેર લાયમાં આયુશ તે—

ખરસેદદાર—(મશકેરીમાં) હં હં વારં બોલોની કોણુ ખાનદાન છે ?

જામસેદદાર—આપરે શાહેબ આ શશશગટના મોહોલામાં—આય દેવલના મોહોલામાં બમનજી ખારબાયા રહેશની તેનાની શોકરીનો શોકરો શે ; તે આપરે તરીયતને તાંલ શાકરી એ શે ; રૂપીયા પચીશોક કમાયશ ને ખોદા કરશે તો આગલ જાતાં ઘણો વાધી જશે.

લવજી—મોખેદ માંડી વારો ; મને કંઈ કાજને બાજબી હવે જોઈતી નથી.

જામસેદદાર—કેમ શાહેબ કેટું થાઈ શુંકું કે ? હું મજાક નથી કરતો એ.

ખરસેદદાર—દરાતુર હમણા તો તમે જાંવો. એવનને કંઈ ઘર ખતલા ની બેચની છે ને બીજી કામ બી ઘણું છે તેથી એ વાત ધીરે શાંશે કરસું.

જામસેદદાર—જેવી શાહેબની મરજી ; આકીએ શોકરો તો ઘણો શારોશે.

લવજી—ભધ મને છોકરો હવે નથી જોઈતોની.

જામસેદદાર—વારં રે શાહેબ હું રગ્ગ લેઉશ. (જતાં જતાં) હાંધ તો કેટે થાઈ શુંકું. થાઈ શુંકું.

(ભયછે.)

લવજી—કેમ ખરસેદદાર તારે કંઈ એ લોકનો પતો મલશે ?

ખરસેદદાર—મુરંબી સાહેબ પેસીને તાંલ ખપ્પર કાલારતાં માલમ પટ્ટેય કે કાલ રાતનો એ ઘેરમાં નથી.

લવજી—તે રાત દુકતીબી નાટકમાં જવાને બાહાને ગંધય તે પાછી આવીજ નથી.

(શરીયાર આવેછે.)

ખરસેદજી—હું ધારંચ કે—

રોરીયાર—શેઠજી તોરી બોધ મલવા આવીય.

લવજી—હું ધારંચ કે એને નાજ કેહવરાંજી.

ખરસેદજી—નહી શેઠજી એને આવવા દેવો. કડાપી એ ખુલાશો આપવા આવતી હશે કે કદાચ પેલા ઉઠાવગીરે એને ફસાવી હોય તો એ માફી ચાહવા આવી હોશે. એવનને આવવા દેવો કે ઠોકરધને પોતેજ ધડો લે.

લવજી—જ તારે અંદર મોકલ.

રોરીયાર—વૉરંજી. (જતાં જતાં) બાઈખીયારી બાંધી રહેચ.

(નયછે.)

ખરસેદજી—મને લાગેચ કે—પણ લેવો સાથે પેસીબી છે (પેસતનજી ને ધનબઈ આવેછે.)

ધનબઈ—બાવાજી મને માફ કરો. હું મારી રાજી ખુશીથી આ પેસી સાથ પરણી ચુકીય, ને હવે તમારા આશીરવાદ તથા મારા ત્રસ્તના રૂપીયા લેવા આવીય.

લવજી—જાંહનમમાં જી તું ને તારો પેશી. મેં ના કહ્યું તે છતાં તું નાફરમાન થઈ તો તારું સુજ્યું તું કર. મને એવી નીમકહરામ દુકતી બેઠતી નથી. ત્રસ્ત કોણનું ને ધસ્ત કોણનું ? ચાલ નીકલ હંધથી ; એક અરધીબી નહી મલશે.

પેસતનજી—તારે શું શેઠજી તમે એવનનું ત્રસ્ત આપવા ના પાડોચ કે ?

લવજી—(ચીરડધને) મારા સાહેબ અંદુશ. તમુને કોણે વચમાં બોલાબ્યાતા ?

પેસતનજી—હું મારી ધનબઈજીના હકદાર ખાવીંદ તરીકે એવનનું ત્રસ્ત માંગવા આવોચ.

લવજી—ભલે જો ત્રસ્ટ કીધું હોય તો બેલાસક લેજો. પણ હાલ તરત તો તમારા મુરખીએ તમારાપર મુકેલા ત્રસ્તનો તમે કેવો ભંગ કીધોય તેજ જરાક આંખ ફેાડી જોવો? શું કરું ધન, તુંને મુકી જતાં મને દુઃખ પણ થાયય પણ જે છોકરી મા આપની ઊપરવારી થાય તે કડી સુખી થાય નહી તેથી તું પણ દુઃખ ખમી એવો ધરો લેજો. હું હમણાં બપોરની ત્રેનમાં પુને જાઉંય ને તું ને તારો ધણી હવે તમારું માથું ફેાડી લેજો. ચાલો હવે તમે બેઉ જણ મારા બંગલામાંથી બાહાર જવો.

ધનબધ—(ગુટલુમંડીએ પડી) નહી બાવાજી મને માફ કરો. હું મારા પૈસાપર મુસતાક રેહવા કરતાં વધારે મારા પ્યારથી પરણીય વાસ્તે—

લવજી—પણ રાત તારા પૈસા ખરીયાય કાંહ ?

પેસતનજી—શેઠ તમે એમ એવનના પૈસા પચાવી બેસવા માંગતા હોવો તો શેવક તમુને સરકારથી પુછી શકશે.

ખરસેદજી—યુ સ્તુપીડ પેસતનજી, એવી ખાલી ધમકી તુંને આવા શેઠને નહી આપવી જેઠએ. લેની હું ખોદલું કેહુંયકે એવને હજુર ત્રસ્તપર સહી કીધીય નથી.

પેસતનજી—(લવજીને) તારે શું તમે હજુર ત્રસ્ત કીધું નથી? ચરર હું તો એના પૈસાપર લોભછ એ ગુંગણી સાથ ફસી પડ્યો.

લવજી—જો આયજ તારો ધણી કે? જો તુંને કેવાં માનથી બોલાવે-ય? ગુંગણી? સાથે લાગી બારીખી કાંય નથી કેહતો?

ધનબધ—કાંય વાહાલા પેશી તું તો મને આહાતોતો એમ કસમ લેવા તૈયાર થયો તો ને આજે હવે પૈસા વાસ્તે શાનો વીલાપ કરેય?

પેસતનજી—નહી હજુર હું તુંને નથી આહાતો એમ નથી; પણ પૈસા વગર બધું શું કામવું?

ખરસેદજી—પેશી તું ખરેખર મુરખ છે. મં તુંને પેહમેથી કહ્યું તું તે છતાં તેં નજરે નજર ધનબદ્ધિની પરીક્ષા કીધા વના ફકટ એવનના પૈસાપર લોભાઈ આવું કિતાવલું પગલું ભરીયુંય તો હવે એવનને પ્યારથી બાઝી રેલ કે પૈસા વગર પણ તારી જાતીકી મેલનતથી તું શુખમાં રહો શકશે. એવન જેકે ગુંગણાં ને બારાં છે તોપણ તેમાં કંઈ ખોટું નથી. એ ખુદર-તની ખાંભીઓ આગલ આપણું કંઈ ચાલતું નથી. તેથી જો એ ખાંભી-ઓની દરકાર કર્યા વના તું તારા વચન પ્રમાણે એવન સાથે પ્યાઃથી વર્તશે તો હું ફરીથી કહુંય કે તમારાં એ લાખના ત્રસ્ત વગર પણ તમે સુખમાં રહી શકશો. હવે તો થયું તે ખરું. વાસ્તે તમારા મુરખીજના બોલને માન આપી એવનના હુકમ મુજબ તમારે મુકામે જશો તો તમારા હકમાં મોટો ફાયદો થશે.

લવજી—હા. બાપુ હવે જા. મને તારી સાથે કે મારી ધન સાથે કંઈ કામ નથી.

પેસતનજી—ચાલ તારે ધન. તારા બાવા એટલાજ નીરદય થાયય તો આપરો ચારો નથી; તું કંઈ ચાકરી કરી, નહીં તો સીવી ભરી, તારું માથું ફેારી લેજે ને મને ચાકરી મલશે તાંહવેહર હું મારે ઘેર પડી રહેવસ.

ધનબદ્ધ—નહી પેશી એમ તું મને હવે તજ દે ના; તારા પગારના રૂ ૧૫૦ માંથી જે કંઈ તેં એકઠું કીધુંય તેમાંથી તુંને ચાકરી મલે તાંહવેહર આપણે સાથેજ રહીશું.

લવજી—અરે ૧૫૦ કાણના લાવે ? રોકરા (૪૦) મલતાતા તેળી હવે ગીયા. ને રાત હવે તું રખરી મરી. ચાલ પત હંધથી.

ધનબદ્ધ—વારું બાવાજી જેવો તમારો હોકમ. ચાલ પેસી ચાલ હવે હંધ ખોટી થવામાં કંઈ સાર નહી. ચાલ જો તું મને પ્યારથી વલગી રેહશે તો મારી કમઅકલ ને શકતીથી પણ આપરું ગુજરાન કરશું. બાવાજી હું ર-જા લેજીય.

(બંને જણ બચછે.)

લવજી—હા. હું ધારતોતો તેના કરતાં મારી છેકરીમાં કંઈ વધારે પાણી છે ; પણ રાનના કમનસીબે એવો ધન ધન ધોરી એને હાથ લાગોય ; ખોદા, એનો નીગેહખાન થતો.

ખરસેદજી—શેઠજી બને તો વીચાર ફેરવોને—

લવજી—નહીં એને જરાક ઠોકરાવા દેવો. એતો જરાક જોય કે પોતી-કી સંદનતર પસંદગીના ધણીથી એ શું શુખ પામેય ?

ખરસેદજી—જેવી સાહેબની મરજી પણ—

લવજી—ચાલો એ “પન” હવે છોરી દેવો ને હું જાઉં તેની અગાઉ અધું કામ જોઈ લેવો.

ખરસેદજી—ચાલો સાહેબ જેવો વીચાર.

(બંને જાયછે.)

દેખાવ ચોથો.

પેસતનજીના ઘરનો આરડો.

ધનખર્ચ ખેડી ખેડી સીવેછે.

ધનખર્ચ—મારો પેસી ક્યારે આવશે ? આજે તો કેટલેક સતમમાં ચાકરી સોધવા ગીચોય. તે દાદાર હોરમજ એને એટલી ચાકરી આપે તો એક રૂપીયાનું શુકર મજગામની પટેલની અગીયારીમાં ચહરાંઉં ; આય શું કોઈનાં પગલાં તો સંભરાયય.

(પેસતનજી આવેછે.)

પેસતનજી—મારી વાહાલી ધન તું જાણીને ખુશી થશે કે અંતે મને કસતમમાં આજે રૂ ૧૫) ની ખીલ કલેક્ટરની ચાકરી મલીય.

ધનખર્ચ—સુહ્યાના ; મલી તો લલે. પણ ધણીજી તમારા ખરચ આગલ તો એ પગાર ચટણી થઈ જશે.

પેસતનજી—નહી. એમતો મોટા પગારની ચાકરી મલશે તાંહવેર સેહેજ શાહાજ ઉછીનું પાછીનું કરી ચલાવી લેશું.

ધનબર્ધ—પણ પેસી એમ ઉછીનું કરવાની કંઈ જરૂર? આપુને થોડું
ખોદાએ આપ્યું તો થોડુંજ ખાઈએ, પીઈએ, પેહરીએ કે ઝોધીએ. કેહ-
ચકની કે “ પગ જોઈને પાથરણું તાણું ” તેમ આપરી ગુબ્બસ જોઈને
ખરચ કરશું તો સગી ઠીક ચાલશે.

પેસતનજી—વારં તારં એ પીજન ને વાએજી મુકી દેની. હું કાલથી
ચાકરીએ જવાનો છેજી તેટલાં આજે કલ્પમાં જઈ આંજી.

ધનબર્ધ—જો પેસી હવે કલ્પ અલ્પ મુકીદે; એ નાહકનો ખરચ
ઝોછો કર ; ને વરી તાંહ જઈ ચાકરી મલી એમ ના કહી દેતો, નહી તો
મુવાઓ પારતીને મશે ચાર પાંચ રૂપીઆ વરી ખાઈ જશે.

પેસતનજી—વારં રે વારં; તું મને એમ અકલ ના આપવા આવ. ચાલ
હું તો હમણા જાંજીય ને જો રાતના મોરં થાય તો વાર ના જોતી.

ધનબર્ધ—વારં સીધારો (જાય છે) શું મારી કમબખ્તી લાગી કે એના
બપકાપર લોભઈ ગઈ; કેહેય કે પ્યાર કરી પરણો કે સુખી થાવો; પણ એમ
પ્યારમાંથી ઠગઈએ ત્યારે? પણ ખરે વાંક તો મારો છે કે એનો પ્યાર ખરો
હતો કે નહી તેની ખાતરી કરયા વગર એની ખોટી લતરાજ પર ભરોશો
રાખી કપ્પુલ થઈ ગઈ. પણ હવે તો ખોદા તું મારો મદદગાર થા.

(ગાયછે.)

લાઈ બહાર બાગમે બેલા ચંબેલી મોગરા.—રાહ.

અંતે આવીને ફસી પડી છું, હું તો એના એ ફંડમાં,
કરતીતી કેવી મોજ હું, પુના શેહેરના ખંડમાં—અંતે આવી.
જુલાઈને માન્યું સંધું, પેસી તારં કેહવું ખરં,
થયો છે તું અજળ આજે, કાંઈ જાઉં હું તો મરં—અંતે આવી.
નસીબની વાત છે, શું શું એ ફેરફાર છે.
રંગ મળહ છોડી આજે, ધન તો હંધ મરે છે—અંતે આવી.

હવે થા મારો મદદગાર, તું છ રેહમી કીરતાર,
નેક બુધી બખ્શ તું એને, સુધાર તું મારો બરથાર—અંતે આવી.

(નય છે.)

દેખાવ પાંચમો.

પુણામાં “લવજી લોડજી”ના બંગલામાં સાહજણ બેઠેલું છે ને બેન્ડ વાગે છે.

(પેશતનજી શેઠ આવે છે.)

૧ લો. મોખેદ—પેશતનજી શેઠ, આગલ આવો સાહેબ ; હાંઈ ઝગા
ધણી શી.

(હોરમશજી દાકતર તથા મીત્રો આવે છે.)

૨ જો મોખેદ—શાહેબ મેહેરબાન દાકતર શાહેબ ; એમ આવો. આ-
ગલ શાલો ; અરે એમ આવો મેહેરબાન.

૧ લો. મોખેદ—અરે એ વાજાંવારા, “ગાડ શેવ” વઝાર, “ગાડ શેવ

(ખાનખાહાધુર ફરામજી ને બેતો આવે છે.)

આવો ખાનખાહાધુર શાહેબ, એમ આવો શાહેબ, આગલ શાલો મેહેરબાન.
(થોડાક વાર રહી) શાલો હવે તુરા પાન લાવો.

(તુરા પાન વેંહચાયા પછી.)

૨ જો મોખેદ—શાલો દસતુરજી શાહેબ ઉઠોની.

(સધલા ઉઠે છે.)

૧ લો. મોખેદ—અરે જી શાલોની. બધાં બેરાં ખોટી થાયશ.

(શાહજન ઉઠીને અંદર નય છે.)

દેખાવ છઠો.

“શીટઝલડવીલા”ના બાગમાં સાહજણ બેઠેલું છે. લવજી શેઠનું સાહજણ
આવી બેસે છે કે તરતજ છોકરો પરણુવા અંદર નય છે ને થોડાક વારમાં
તાબરા પડે છે. તાબરા બંધ પડ્યા કે ખાનખાહાધુર ફરામજી, તેવનનો બેટો તથા
લવજીના બધા કાવશજી બાહાર આવે છે.

કાવસજી—ઉવેલ ફરામજી શેઠ માફ કરજો, શાહેબને ઘણી તસદી પરીચ ; વાઈ એટલું ગરીબને તાંહ આવી માન આપ્યું તો મોટી મેહેરબાની થઈ.

ફરામજી—ઓ. નર્થીંગ. એટ ઓલ. આઈ. ઉવીશ. યાર. લવજી શેઠ એ લાંગ. એન્ડ. હંપી. લાઈફ.

કાવસજી—ચેન્કસ. ચેન્કસ. સર. મચ. ઓપલાઈનડ તુ. યુ.. પણ કરીએ શું શેઠ ? સાચું કેહ્યું જી, કે મારા લવજી ભઈનો તો એવો વીચાર છે કે લગણુને દાહારે મોટાં મોટાં ખાણું આપી લખણુત ખરચ કરવો નહી. તેથી સઉ ભઈઓને સાહજણનુંજ તેજ કરવું પડ્યું ને હમેખી હવે ભઈ પરણી ઉઠ્યા કે હમારે બંગલે જવાના.

ફરામજી—એજ સાઈ તો ; મનેખી એ રીત પસંદ છે. હજુર એવો મોટો ખરચ કરવાને બદલે તેટલું નાણું ખીચારાં છોકરાંઓને આપ્યું હોય તો કેટલો ફાયદો થાય ? ઉવેલ શાહેબજી શેઠ, હું રજા લેઉંચ ; ખોદા એ જોડાંને સુખ બખશે.

કાવસજી—આવજો સાહેબ. (ફરામજીને તેવણુના બેટા જાય છે.)

ફરામજી—(બે ચાર મીતરોને આવતા જોઈ) કેમ શેઠીઆઓ સીધારોચ કે ?

કૈંખશરૂ—તારે કરીએ શું તમે જમવા નહી તેરીયા તે ?

કાવસજી—એ ભઈ મારા લવજી શેઠના વીચાર કે બધાને સાહજનનુંજ તેજ કરવું.

કૈંખશરૂ—હા. એ મસે ઠીક દાંદી મારી જવોચ. પણ તમને કંઈ કલ્પમાં છોરશું કે ? ચાલો ભઈ રજા લઈએચ હું શેઠ. હું તો સેહેજ હશુંચ.

(કૈંખશરૂને મીત્રો જાયછે, લવજીભઈ આવેછે.)

લવજી—કેમ કાવસ ગારી તૈયાર છે કે ?

કાવસજી—અરે ગારી સાંની ? ચાલતાજ ચાલોની ? મેહરબંધ છે તે છોકરાંઓ સાથે ગારીમાં આવશે.

લવજી—ચાલ ભંધ એમ તો એમ. તારે ઐરાંઆને ગારીમાં મોકલી આપરેખી કુચ કરીએ.

(લવજી, કાવસજી ને ખીન્નઓ જાન્યછે.)

અંક ત્રીજો.

દેખાવ પેહેલો.

ધનબંધ પોતાના ઓરદામાં બેઠી બેઠી રૂદન કરેછે.

ગુનેહગાર હું આર ખતાવાર હું—રાહ.

સીતમ આએ પરે કેવો મુજપર,

ઓ દાદગર તુંજમાં, રાખી છે સખર—સીતમ.

તુરંગમાં ગયો છે, પેસી વાહાલો,

માઠી સોખતમાં છે ખુવાર થાયો—સીતમ.

તજ્યાં માદર પેદર પેશી ખાતર,

અરે રેહુમ કરો ને, દયાની નજર—સીતમ.

(રડે છે.)

ઓ ખુદા, આય શું જુલમ ? મેં શું એવો ગુનાહ કીધોય કે હવે મા આપથી વેગલી થઈને ધણીનો પણ આશરો નતો રહ્યો ? પેસી તેં શું કીધું ?
(રડે છે.)

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—બેહેન ધનબંધજી હું જાણીને ઘણો દલગીર થયોય કે તમારા પેસીને કાલ રાતના પકરી લઈ ગયા છે. મેં તમારા બાવાપર તાર પણ કીધો છે ને ખોદા કરશે તો એવણુ કંઈ એનાપર રેહુમ કરી એને છોરવસે.
(ધનબંધ રડેછે) એમ નાહુંકના રડો ના.

ધનબઘ—અરે ભઈ ખરશેદજી, એ છોકરાએ મારું નાખ્યોદ વાલ્યું નીઃ એને સમજાવ્યું, એને પતાવી કહ્યું કે ભઈ ખરચ ઓછો કર, પણ કંઈ માન્યું નહીં; ને અંતે મને રવરાવી ગીયો. આવાજી હવે શું મેહેર કરતાતા?

(રડે છે.)

ખરશેદજી—કંઈ નહીં બેહેન સખર રાખો. નાહકની તમારી તનદરોસ્તી ખીગડે એવું શું કરવા કરોય? તમે શું એમ ધારોય કે તમારા આગ તમુને એખલાં એમ કોઇનાખી આધાર વગર પડી રેહવા દેશે?

ધનબઘ—ભઈ ખરશેદજી હું તમારો ઊપકાર માનુંય. પણ એ ભલાં આજમીને શું સુહુજ પરીયું કે મારું કહ્યું માન્યું નહીં?

(રડે છે.)

ખરશેદજી—કંઈ નહીં બેહેન કરશો શું? તમારાં નશીબમાં હોશે તે કંઈ જવાનું છે? એમ હીંમત ના છોરી દેવો. મારી તો પક્ષી ખાતરી છે કે એ વણુ પોતે આવશે નહીં તો મારાપર કંઈ તાર પણ કરશે; એમ રરવાથી શું વલવાનું છે? પણ લેવો લવજી શેઠજી આવેય.

(લવજી આવે છે.)

લવજી—મારી વાહાલી દીકરી એ તારા શું હાલ? તારા પેશીએ શું મોહકાણુ વાલી?

ધનબઘ—આવાજી મને વધુ પુછી હવે વધુ દુઃખી નાં કરો. આવાજી મને માફ કરો; મારાં નસીબની વાત.

(રડી પડે છે.)

ખરશેદજી—લવજી શેઠ મેં તમોને તારમાં જણાવ્યું તેમ જલા આજમીએ કોઇ મારવાડીનું મોટું કરજ કાઢ્યું તેથી એને તુરંગમાં નાખ્યો છે ને હવે તો—

લવજી—પણ એને કરજ કરવાનું કંઈ મારણુ?

ધનબાઈ—તમારા જીલમે તેની ચાકરી ગઈ તે ખીજી હલકી રૂપીયા પંદરની નોકરી મલી પણ ખરચ પુરો નહી પડવાથી તેને કરજ કરવા માંડ્યું તે આંતે જે નાણા પોતાના ધણી વાસ્તે ઉઘરાવ્યાં હતાં તે પોતે ખરચવાનો વીચાર કરતોતો તેટલાંમાં એના માંગનારાઓ એની કલ્પમાંથી પકરી લઈ ગયા તે બાવાજી એને જેલમાં નખાવ્યો.

(રડી પડે છે.)

લવજી—છઠ્ઠ મેટી એમ રર નાં. દુવા માંગ કે પેલાં નાણાં ઊગ્રાપત નહી કીધાં; નહીં તો, કીમીનલ સાધડે કેવી સખત મળુરી કરવી પડતે; ચાલ જે કંઈ તારું હોય તે લઈ તૈયાર થા ને મારી સાથે આજે સાંહાંજના પુત્રે ચાલ.

ધનબાઈ—નહીં બાવાજી હાલ હું આવી શકતી નથી. કંઈ નહીં હું જેમ તેમ—

લવજી—મારું કહ્યું માન; મારું સમજ ને હાલતો ચાલ મારી સાથે આપરે બંગલે.

ધનબાઈ—નહીં બાવાજી, જ્યાં વેહેર મારો પેશી છુતે નહી ત્યાં વેહેર હું મુંબઈ તો નથી છોડનાર. હા પીતા તમે જે ખરેખર મેહેરબાન હો તો એને છોરવો. એનાપર દયા કરો.

લવજી—પણ રાન લકીલી છોકરી એ નાપેકારને છોરવી શું એને વધારે ચાલશું ને લુચ્ચો કરે? એ જોશે કે એકવાર સસરાજીએ મેહેરબાની કાંધી તો ખીજી વખતે એવરું કરજ કરશે. મેં તું ને ના કહ્યું તે છતાં પરણી ગઈ તારે તું દુઃખી થાય તેમાં શકશું? ને તેમાં વાંક કાણુનો? ખરું કહ્યું કે હું તારે વાસ્તે ખી વીચાર નહી કરતે પણ મારી મેહરાંએ ઘણી આજોજ કાંધી ને તારાપર દયા લાવવા કાલાવાલા કીધા તેથીજ મેં એવો વીચાર કીધો. વાસ્તે ચાલ હંધથી ઉઠ ને હમે જે બંગલામાં ઉતરીયાંચ તાંહ આવ.

મારી મેહરાંખી સાથે આવીય ; જોઈએ તેનો શું વીચારછે ને પછી એ બદકારની વાત.

ધનબધ્—આવાજી એ બદકાર નથી. ફકટ એને નારી સોખતે તથા ધણી એસકી ફરવાને સોખે એવો ખરચાણ ને ઉગાઉ કરી મુક્યોય.

લવજી—વારં જો તું કેહેય તેમ એ બદકાર નહી હોશે તો આપરે પછી એને સુધારી શકશું. તું હાલતો ચાલ.

ધનબધ્—નહીં આવાજી નહીં.

ખરસેદજી—એહેન ધનબધ્જી તમારા પીતાનું કેહેવું વાજી છે. જો પેસનનજી ખરેખરજી સારા ગુણવાલો હોશે તો એના દુરગુણો દુર કરતાં આપુને કાંઈ દેરી લાગશે નહી. વાસ્તે તમે હમણાં તો એવનને બંગલે ચાલો ને (બાજુએ લઈ જઈ) જો તમારી હઠ છોરો ; હું તમારા બાવાને સમજાવી લેવશ તથા મેહેરબધ્ને પણ કેહેવસ તો કંઈ એવનનો છુટકો થશે.

ધનબધ્—ભઈ ખરસેદજી હું ખરેખર તમારો ઉપકાર માનુંય પણ બાવા નહી સમજશે તો ?

ખરસેદજી—અરે તમે માઈ માનો. તમારા બાવા મેહેરબધ્નું કેહેલું કદી ફેરવશે નહી.

ધનબધ્—હીક છે ; તારે તો ચાલો હું આવવાને તૈયાર છેઉં.

ખરસેદજી—ચાલો લવજી શેઠ એવણ પણ તમારી સાથ આવવા ખુશી છે ; આપરે તમારે બંગલે જઈ બચારા કમનસીબ પેસી વીશે વધુ વીચાર કરશું.

લવજી—કમનસીબ ના કેહેવો. જાણી ખુજી ખાડામાં પડે તે કમનસીબ નહી પણ કમઅકલ ને કમબખત હોવો જોઈએ.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ ચાલોની. જેમ તમે કેહેવો તેમ ; એહેન ધનબધ્જી ચાલો આપણે વેહેલાં જઈએ.

સવજી—હા ચાલ દીકરા ચાલ.

(સંધા જાય છે.)

દેખાવ ખોજો.

(લવજીભદ્રનો મજગામનો બંગલો. મેહુરબાઈ બેઠાં બેઠાં ગાય છે.)

મરં રે માયો બેહનો જરાક સાંભલો મારી વાત (રાહ)
માનો મારં સાચું, હાલ છે પૈસાની ધુમધામ,
કહો સત્ય એવું કીયું છે, પૈસા વગરનું કામ ?—માનો.

કોરસ

પૈસાથી સુખને દુઃખ—પૈસાએજ છે આરામ,
હોએ પૈસો જે તમો પાસ—તો પામો માન અકરામ.

પૈસાનું જોર અપાવે તમને ખાપણ્યો ભરથાર,
પૈસા હોએ તો કમ્બુલ કરો, બદસુરત પણ નાર.

કોરસ

પૈસા ખાતર પણ બુધ્ધાઓ, પણવા નીકલે બાહાર,
પૈસાપર લોભઈ કનીયાઓ, પરણી થાએ ખુવાર.

કોરસ

પૈસાનું એવું જોર જોઈ, હું તો થઈ છું ઢંગ.
છતી આંખ છે તો જોઈલો, પૈસાનો આએ ઢંગ.

કોરસ

(શેરીયાર આવે છે.)

શેરીયાર—બાઈ બાઈ ધી કોરવો કુંચી આપેચ.

મેહુરબાઈ—શું મુવા એટલામાં ધી પુરં થયું ?

શેરીયાર—તે પુરા થાયચ નહી તો હું કંઈ પી જાયચ કે ?

મેહુરબાઈ—ચપ મુવા જંગલી, એમ તનહને જવાબ ના આપ. મુવો
ધી પીને તો એવો પાલીઓ બ-ચોચ.

રોરીયાર—(બાળુએ) પોતે બહુખત્ત ધીના દબરા જેવી દબરી છે ને મને ગાર આપેય.

મેહુરબાઈ—એ મુવા શું બોલ્યો ? તારી છેક પાંજી આવીય કે ?

રોરીયાર—(ચીરડધને) ઓ બાઈ હું શાફ કેહેય. પાંજી મને ના કેહ. પાંજી હરામખદા હું નથી.

મેહુરબાઈ—ચપ મુવા પતપત ના કર ; મરે તું સમજે નહીને અમરો પીજન પાતલો લઈ બેઠોય.

રોરીયાર—પણ તું ગાર સાની આપેય ? પાતલા ને તુલ સાના મારેય ? મારા પગાર આપ, હું જાએય ; મને તારા ચાકરી નથી જોઈતા.

(જવા માંડે છે.)

મેહુરબાઈ—જુવોની મુવાને એંચી આવીય તે ? વાઈ હમણા તો રાંધણીમાં જા, હું પોતે આવીને ધી કાઢારી આપુંચ. પછી શેઠ આવે ને રજા આપશે.

રોરીયાર—તે શું ? અમઠી અમઠી આખો વખત ગાર ગાર આપેય ? નહી ખાવાના ફરસુદ ; નહી સુગનાં. નહી કંઈ કોમ કરવા દેય. બસ જરાક થાયય ગાર આપેય ; તે દાહારે ખોલાંવાતર લાવેય, ગાર આપેય, મુવા એવી શું લાવી ? કંઈ આય ઘેરમાં એવા જુલમ છે.

મેહુરબાઈ—કેમ મુવા જવાતું નથી કે ? તુંને કહ્યુંની કે જા હું આવી ને આપુંચ.

રોરીયાર—વાઈ (જતાં જતાં) મને સું છે ખાવાના તૈયાર નહી થાશે.

(જાય છે.)

મેહુરબાઈ—શું મુવાઓ નીમકહરામ છે. મુવા આવેય તારેતો ગરીબ બોકરાં જેવાં હોયય. મુવો કેહેય કે ખાવાની ફરસુદ નથી. તેથીજ મુવાને તનદરેસ્તીનો મરજ થયોય. મારો બેહેસ્તી હોમી કેહતોતો કે બેહેનજી

“ ખાંડિય ખાંડિય ને જરી જાએય.” તેમ મુવાને છે. મુવો ફરખે થતો જાયમ, બફેના જેવો ખનેય ને મુવો કામ તો કંઈ કરીખી નથી મરતો. જંગલી કંઈ સમજતોખી નથી કે નથી પાધરં રાંધી જાણતો ; તે દાહારે જ ભરં લવજાએ જરાક જીવને ઠીક નહી ઉતું તે દવા પર ખાવા ધરાણીને તાંહથી આલુ લાવા કહયાં, તો મુવો તો આહુ લાગ્યો. શું કરં ચીર તો એવી લાગેય કે આય ધડી મુવાને લાત મારી બાહાર કાઢારં ; પણ જી ભરાયા મારા લવજા ગુસ્સો કરશે. એવણુતો જાણે રખે ચુલા આગલ જઈ કંઈ કારી થઈ જાઉં કે મદઈ તવઘને પાતલી થઈ જાઉં તેમ જરાકખી એમ કે તેમ સસરવા દેતા નથી ; પણ મને તો નાનપણથી તેપ પરેલી તે ઉલટું એમ આલશુ બેશી રેહતાં કંટાસો આવેય. સાથે લાગી મુવાને હાથે ચમતીખી છે. જે કે મુવાએ ઘી પીધું નહી હોશે પણ સહવારના પોહોરમાં રોતલી સાથે જોભરીયો હોશે. હા, કંઈ નહી ખાય, પીએ, એમ હું મુવાને નથી કેહતી ; પણ શું કંઈ ખોદાએ ઘણું આપ્યું તેથી મુવાને તાંહ જીતકાત થવા દઈએ ?

(લવજા ખરશેદજી ને ધનબઈ આવે છે.)

લવજા—શું છે મેહેરાં કોણુને તાંહ જીતકાટ થઈ ?

મેહેરબઈ—જીતકાત કોણુને તાંહ ? થાયની મુવાં જીડાને તાંહ ; પણ ધનબઈ આવી કે ?

લવજા—હા ; ધનુ, આગલ આવની.

મેહેરબઈ—આવ માય ધનબઈ આવ ; કેમ છે ?

ધનબઈ—જી સારી કાણી ?

ખરશેદજી—બાઈ મેહેરબઈ તમોને તાર કાધા પછી હું એવનને તાંહ ગીયો ને મેં તથા લવજા શેઠે એવનને વાણું સમજાવ્યું પણ એવનનો વીચાર હજીર પુને આવવા થતો નથી.

મેહેરબાઈ—કાંય વાર ? તારે શું દુશ્મન એખલી હાંધ પરી જુરી મરે કે ? જોદાય તુંને નહી દેખારે પણ તું કંઈ માંદી આગ્નરી પરી તો તુંને જાંખીને જોનાર કોણુ છે ?

ધનબાઈ—નહી જી હું કંઈ તદન આવવા ના નથી કેહતી ; પણ સાથે મારા પેસીને લેવો તો મોટી મેહેરબાંની.

મેહેરબાઈ—પણ તે વાંજ્યો આવી કેમ શકે ?

ધનબાઈ—કાંય નહી આવેજી ? બાવાજી એટલું એનું કરજ આપે તો કાંય નહી આવી શકે ?

લવજી—પણ તુંને કંહયું કની કે વરી કરજ આપી એને વધારે બગારવામાં હુંજ ઉતેજણુ આપું કે ?

ધનબાઈ—નહી બાવાજી એ હવે વધારે બગરે એવો નથી. ગમે તે કરો. એ એસકી, તયાક કે ઉદાઉ છે પણ જે ઉંચ્યા ખાનદાનનું લોહી એની નેસોમાં હાલ વેહે છે તેજ માત્ર એને સુધારવાને બસાછે. મારાં લગણુ પછી મેં જે જે એનાં ગુણો કે ખાંખીઓ જોઇય તે પરથી હું એટલીજ અટકલ કરી શકુંય કે ખુદરતી ખવાશે એ ઘણો સારો છે. પણ આ ખવીશોની ખરાબ ખશલતમાં એ એવો ઉદાવગીરને લુચ્યો નીવડયોય ; તેથી જો તમે એને છોરવી આપરી સાથે પુને લઇ ચાલશો તો એ ખરાબ દોસ્તોથી દુર થશે ને તાંહ સારાંની સંગતમાં પડવાથી એ એવો તો સુધરશે કે બાવાજી તમારો હાલનો ધીક્કરેલો “પેસુ દુકતો” તમારોજ વાહાલો માનીતો પેસી થસે.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ મને પણ લાગેય કે એહેન ધનબાઈજીનું કેહવું તદન વાજખી છે. હું પણ આજે ઘણું થયું એને ઓલખુંય ને જ્યારે મેં પેહેલાં તમારી આગલ એની વાત છરી ત્યારેજ મેં એના ઉંચ્યા ખાનદાનનાજ માત્ર વીચાર પર તમેને કહ્યુંતું ; તેથી એહેન ધનબાઈજી ખાતર આપરે એને સુધરવાનો એક ચાન્સ આપવો જોઇએ.

લવણ—નહી બાપુ મને એ પસંદ નથી; હા. હું મારી દુકતીને એ જોલમાંથી છુટે તાંદવેર મારી આંખને જોરે મારી સાથ રાખશ ને પછી એને પસતાવાં થયાથી એ આપોઆપ સુધરાંને ઠેકાણે આવશે તારે હું એને કદાચ મારા જમણ તરીકે કમુલ કરશ.

ધનબર્ધ—નહી બાવાજી એ એની મેરે સુધરે તેના કરતાં આપરે એને સુધારવાની તબવીજ કરીએ તો એ વેહેલો સુધરશે.

મેહુરબર્ધ—પણ શું દીકરી ધનબર્ધ એ સુધરી શકે એવો છે ?

ધનબર્ધ—હા માયજી; એને આડે માર્ગે લઈ જનારાઓથી દુર રાખો ને સમાર્ગે ચાલનારાઓની સાથે રાખો પછી જીવો કે મારો પેશી સુધરેય કે નહી ?

મરસેદજી—હા. બાઈ મેહુરબર્ધ હું પણ એહેન ધનબર્ધજીનાં બોલવાને ટેકો આપુંચ.

લવણ—પણ મારા સાહેબ દાકતર તમેથી કેહા ચક્રમ દેખાવોચ. શું તમે ટેકો આપવા નીકલ્યાચ ? જાણતા નથી કે “ તાઠ જાએ રૂએ ને આદત જાએ મુએ”; તેમ શું એ એની આદત છોરવાનો છે ?

ધનબર્ધ—પણ બાવાજી પાંચે આંગલાં સરખાં નથી હોતાંની. હા. કેટલાક એવા હોયચ કે ખાસરકુતાઓ કદી સુધરે નહી. પણ મારો પેશી એવો છે જે જરૂર બા જરૂર સુધરશે.

મરસેદજી—હા. લવણ શેઠ દરેક ચીજમાં એકબી એકસંપશન હોય; તેથી હુંમી ભલામણ કરુંચ કે જરૂર એને છોરવવો જોઈએ.

ધનબર્ધ—હા જો બાવાજી એટલી મેહુરબાંની મારીપર કરો.

લવણ—હીક છે તારે. મારે કમુલ છે. પણ એને એક બોલીએ છોરવું ને તે એકે એને પુને વાઈજઈ તારી સાથે જીવો રાખું ને આપરી લોડરેપેપર મીલમાં એને ચાકરી અપાઈ. જેથી જો એ આખરથી તારું યુજનાન કરી સારી રીતે ચાલશે તો પછી એને મારે ઘેરરાખી મારા જમણ તરીકે કમુલ કરસ.

ધનબર્ધ—જેવો તમારો વીચાર. હું વધારે કહી શકતી નથી; પણ જો પેહેલેથીજ તમારી સાથે રાખો તો મોટો ફાયદો થાય.

લવજી—જોયુંકની એની મુદ્દલ ખાતરી નથી કે એ પોરીઓ પાધરો સુધરશે.

ધનબર્ધ—નહી બાવાજી એમ નહી; પણ તમારી સાથે પેહેલેથી રાખવાનો ફાયદો એ કે મારાં કરતાં તમારા વધારે આંકાશમાં એ રહી શકશે ને તમારો દરેક બોલ એ વધારે જડપથી ઊંચકી લેશે.

ખરશેદજી—હા લવજી શેઠ. મને ધનબર્ધજીની આ દલીલ તદ્દન વાજબી લાગેચ ને જ્યારે તમે એને સુધારવાજ માથે લેવોચ તો એને પકકા સુધારો ને પછી ગમે તો એ લોકને જીદું ધરખાર માંડી આપજો. કેમ બાઈ મેહરબખ તમારોબી વીચાર છે કની? હવે તો હું ધારંચ કે એ વાત તમારા હાથમાં છે.

મેહરબખ—હા વાહાલા લવજી; જ્યારે ધનબર્ધ આપુ'ને એટલી ખાતરી આપેચ તારે તો હું ધારંચ કે એને ખાતર આપરે ખરશેદજીએ કહયું તેમ કરવું જોઈએ.

લવજી—વારં જાંહ મેહરાં તારી મરજી થઈ તાંહ હું શું કરવા ના પાડું? જવો ભઈ ખરશેદજી, તમે પોતે જવો ને એનું કરજ જેમ બને તેમ અદા કરી તમારી સાથે એને પુને લઈ આવો. હમે આજે પુને જઈએચ ને એને પણ ઠોકરાવા દેવો કે એને લેવા ખાતર પણ હમે ખોટી થયાં નહી. ચાલ દીકરા હવે તું ખુશી છે ?

ધનબર્ધ—હા બાવાજી; હું તમારો એ ઉપકાર કેમ વાલસૂતે મને સમજ પડતી નથી.

લવજી—હવે બીજી વખતે નાહાશી નહી જાય ને બાવાનું કહયું કરે એટલે બધો ઉપકાર વલીચુકેલો હું સમજસ.

(ધનબર્ધ નીચું જોયછે.)

ખરસેદજી—એહેન ધનબધ્ધ એમ સરમાવો ના. ધારો છે કે ઠોકર લા-
ગયાથીજ દાદપણ મલેચ ; તેમ તમુનેખી આય એક અછો ઘડો મલ્યોચ. વાર્
સાહેબ તારે તમારા હુકમ મુજબ હું એ પેસીનો છુટકો કરવા જાંબચ ને
હમે કાલ સહવારની ત્રેનમાં નીકલશું ; નહીં તો સાહેબ બપોરના તો જરૂર.
(ખરશેદજી જવા માંડેછે.)

ધનબધ્ધ—ભધ્ધ ખરશેદજી હું તમારો ઘણો ઉપકાર માનુંચ ; (આગલ
જઈને) પ્રણ ખરશેદજી, મેહેરબાંની કરી એને બે બોલ સીખામણના કહી
જરૂર કાલે પુતે લાવજો હું ; નહીં તો વરી એ ના નહીં કેહ.

ખરસેદજી—અરે ના શું કેહ ? એને હું સમજાવી લેવશ.

ધનબધ્ધ—(આસ્તેથી) ને ભધ્ધ જરાક એને કેહજોની કે બાવા આગ-
લખી આવી પોતાની દલગીરી બતલાવી પાધરો રેહ ને—

ખરસેદજી—તમે બેશીકર રેહવો ; હું બધું નક્કી કરસ ને એને
જરૂર લઈને આવશ.

ધનબધ્ધ—મોટી મેહેરબાંની બા, બધી મરી જાંઉ ;

(જાય છે.)

મારાં મેહેરબાન માયજી. હું તમારેખી ઘણો ઉપકાર માનુંચ ને—

(રડી પડેછે.)

મેહેરબધ્ધ—ચાલ દીકરો ઉઠ ને અંદર જઈ કપરાં બદલ.

(મેહેરબધ્ધને ધનબધ્ધ જાયછે.)

લવજી—(ઉઠીને) દાદગર દાતાર, તું કુલ જોહાંનનું બલું કરજે.

(જાયછે.)

દેખાવ ત્રીજો.

ખેમરાજ મારવાડીના ઘરનો ઓટલો.

ખેમરાજ—(અંદરથી) એ રોમા, હજી કેસી પેહડી ન માંડયો હએ ?

રામો—હી કાય સેઠ, લાવતો હાયને.

(ગાડી લાવેછે.)

ખેમરાજ—(અંદરથી) ઇ રોનડા, ઇ બધી દકાણુ ઉઘાડયો હવે ને તું કયા કરતો હય ?

(ગુલાબદાસ આવેછે.)

રામો—(પેતી લાવીને) એ શેઠ એ ગુલાબદાસ એલા હએ (ગુલાબદાસને) શેઠ ઇકર બસા.

ખેમરાજ—એ હીકા ખેશાર દીઓ. મુજે આવતો હય.

(ખેમરાજ આવેછે.)

ગુલાબદાસ—જેગોપાલ શેઠ, જેગોપાલ.

ખેમરાજ—થં એ કી કામસે આવ્યો હએ ?

ગુલાબદાસ—એ શેઠ કામ તો એકે એક શેઠને પાંચ હજાર રૂપીયા ભરીના જેઠએશં.

ખેમરાજ—તે થં તું કેહ નહી દેતા હએ ?

ગુલાબદાસ—આ મારી પાશે નથીને. શેઠ હંઈ તો ફલુશ માંશીશ. (બાજુએ) નહી તો રાન્ડાનાં તને વ્યાઝ ખાવા દેતેકે ?

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—શેઠ ખેમરાજ કૂળણની પેઢેરી આવજકે ?

ગુલાબદાસ—હોવે હોવે કીમ કંઈ નોણા લેવા આવ્યાશો ?

ખરશેદજી—ના ભઈ. મારે તો એકજણના રૂપીયા ભરવા છે.

ગુલાબદાસ—તારે ખેશોને. આ તમે હંઈ આવીયાતો બહુ ઠંક કરીયું હો.

ખેમરાજ—કીસકા રૂપીયા તું દેતોકું આવ્યો હય ?

ખરશેદજી—ભઈ પેસતનજી મંચેરજી સોલીશીટરનાં. એવણે કંઈ રૂપીયા હંઈથી લીધાયની ?

ખેમરાજ—હી તો જલમાં પરીયો હએ. રૂપીયા દેતો નહય કે ચીડી બદલતો નહય.

ગુલાબદાસ—અરે એ રેન્ડના એ તો મારી પાશેળી રૂપીયા લીધાશે ;
અરે તારે આપ મરે રે તારે.

ખરસેદજી—ચપ ચપ ; સુ તારે ગુલાબદાસ તમે કે ?

ગુલાબદાસ—હા. હું છું. લાવોને કંઈ નાણા તોલશો ?

ખરસેદજી—જો ભઈ તારે તમે બેઠ્ઠાણ સાંભલો ને કંઈ સમજી ઠેકાણે
આવો તો હું રૂપીએ પાવલો ચુકવી આપું.

ખેમરાજ—કીયા રૂપીયાકો ચોરો ભાગ દેતો હએ ?

ખરસેદજી—હા. ભઈ હું તો એનો દોસ્તદાર થાઉં. આપ જોઈએ
તો લેવો નહી તો હું ચાલીઓ. સાહેબ મેહરબાન.

(જવા માંડેછે.)

ગુલાબદાસ—(ખરસેદજીને થોભાવીને) અરે ખેમરાજ શેઠ, આ મુગા
મુગા લીઓને. આપમુવાનું નાહુકનું હોજરું ભરતા મરવા પરીએશ તાંહ.

ખેમરાજ—એશો હય તો લીઓ ને હસાળ કરદાવો.

ખરસેદજી—હા ભઈ ચાલો ; બેઠ્ઠાણ સમજી ગીયા તો કેવું સાઈ ?
હીસાળ નક્કી કરો તો.

ગુલાબદાસ—(ચોપડો ઉઘાડી) આ જુવો એને બે વાર મલી રોકરા
લીધાશે રૂપીઆ હજાર ; ને તેના પચીસ ટકાએએ વીઆઝતા થીયા માત્ર રૂપી
આ શારી શાહાતશો ; એટલે હવે મને મલવા જોઈએ રૂપીઆ શતરશે પશાશ.
પણ તમારે હસામે થાશે આ રૂપીઆ ચારશો ને સારતીસ ને આનાં આઠ.

ખેમરાજ—ઈ અમેરા હએ રૂપીયા ત્રીનહજાર ત્રીનશો પેસતાલીસ.
ધસકા બ્યાજકા (૪૦) ટકાસે હોઆ રૂપીઆ પીંદરશો પેચાલીસ. એ રાખ
રૂપયા કીંઆસતે તું ન દેતો હએ ?

ખરસેદજી—જો ભઈ એવાં મોટાં બ્યાજ મુકી દઇને ગુલાબદાસ
તમે રૂપીયા ૪૦૦ માં હસાળ જમે કરો ; ને ખેમરાજ શેઠ તમેબી રૂ ૧૦૦૦માં
છેરો લાવો.

ખેમરાજ—એ પૈસા નહીં દેતો હએ, તો ઘડીઆલો—અંગુડીયો. શંનો ધાલતો હએ ?

ગુલાબદાસ—એનું ખાતું ખરાય થાય તે એ દોહડીઆં આપવાં મલે નહીં ને આ સીલકના દગલા, વાંગીશના ખુતો ને ઇસકાતીન શંના પેહેરતો હશે ?

ખરસેદજી—કેમ બધ આય લેવાય કે હું જાંઝી.

(જવા માંડેછે.)

ગુલાબદાસ—(ખરસેદજીને થોભાવી) અરે બેશો બેશો જાતા કાંહશા ? આ મંજો કેમ માપો શો ? પૈસા આપી હસાય ચુકતે કરેને.

ખરસેદજી—ચાલો લેવો તારે જલદી ચોપરામાં નોંધી મને ફુલ રશીટ લખી આપો.

(ખેમરાજ ને ગુલાબદાસ લખવા બેસેછે.)

(ખાજુએ) નખખોદ ગીયાઓ શું ધંધો લઈ બેઠાંય ? વ્યાજતો ધણાં હલકાં લેય. ફકટ (૨૫) કે (૪૦) ટકા. પેશીની શું કમખખતી લાગી કે એવાઓ સાથ કામ પારીયું ? ભોગ લાગા હોય તો એ લોકને તાંહ આવળે બાવા.

ગુલાબદાસ—લીઓ એ પારશા. આ રશીય લઈ રૂપીઆ આપો.

ખરસેદજી—કેમ બચ્યા પારસા શું ? ખરસેદજી શેઠ નથી ખોલાતું કે ?

ગુલાબદાસ—અરે માફ કરેને. તમારું નામ શું ખરસેદજી કે ? (ચોપડામાં લખેછે) આ અસતક ખરસેદજી.

(ખંને જણા રૂપીયા લઈ રશીટ આપેછે ને ખરસેદજી જાયછે.)

લીઓ, ચાલો ખેમરાજ શેઠ, આ ન ધારેલા રૂપીઆ આવીયાશે હો.

ખેમરાજ—એ આયા તો હએ. પણ મેરેકા માલુમ હએ કે હીકા શશરો બાત તાજો હએ. ઇરામા, ઇ તીજેરીઓ—પેતીઓ બંધ કરતો હએ. ગુલાબદાસ મય જતો હું.

(જાયછે.)

ગુલાબદાસ—હા ! હા ! મારું એ શું નશીબ જાએશું. મારી અલી
કેવી ખુશી થાશે ! આ પાણીમાં ગએલા રૂપીયા મળ્યાશે હો. ઝો ભગવાન
તું આમઝ કરતો રહેજો.

(ગાયછે.)

ગાવો, ગાવો, મગન તમે થાવો —(રાહ.)

આવો આવો, દોડીયાં તમે લેવો, કરેલો બંદો બંધો,
શાયું કહું, માનો મારું કહયું, હું તો શું બહુ બંધો.

મને પૈસો તો બાપુ છે બહુ પ્યારો,
તેનો સંગરહ કરવા કરુંસું હું તો વીસારો,
તેના દાવોપેચોમાં બી સું હું બહુ પુરો.

ઝીવ જાય તો પછ નહીં બાપુ રે,

એક દમડી માટે ગળું કોપું રે,

ને દોહડયું મલે તો રસતો મોપું.

એવો સું હું, પછસા ધીરનાર, સાવકાર સંધો—શાયું.

ફકટ લડી વીસ પચીસ ટકાનું બચ્ચાઝ,

ગરઝ હોએ તો ચાલો મારે ઘેરે આઝ,

કરી દેવસ તમારું ઝડપથી સંધુ હું કાઝ.

પણ નેંધ કુવો પુરોરે,

સું હું દગલબાજમાં સુરોરે,

તેથી થાશે તમારો ચુરેચુરોરે.

પણ કર મોઢ તું ભગવાન, ગુનાહ છે એ બધો—શાયું.

દેખાવ ચોથો.

ખરસેદળ જેલના દરવાજા આગલ જેલરની વાત જોતા ફરેછે.

ખરસેદળ—અરે ખોદા આજે તો હાંધ મોકલ્યોય પણ ફરીથી કોઈ
દાહાડો મોકલતો ના. બરીયું એ મકાણું; કેવું દરામણું લાગેમ ? બીમારો

અંદર પેશી શું કરતો હશે ? ખરેખર ધનબદ્ધ પણ એક ઘણી શીયાણી ને દાહી છોકરી લાગેચ. અરે ખોદા આ ખુદરતી ખાંભીઓને લીધે જો કોઈ મુરખાઓએ એને ના પાડી હોય ને તેથી એના કમઅકલ આપે આવી ખોટી તાલ તલાવત લગાડી હોય તો હેઠ્ઠાપરનો જાનેપર. આપણા સદાનો ભાગીઓ શોધતી વેલા પૈસાનો વીચાર એક કોરે મુકી, તેના સારા ગુણ, આયરદાર ખાનદાન, ઘરસંસારી જ્ઞાન, તેનું પ્રતીવર્તાપણું ને ખરો પ્યાર અને મરજી નેહએ તો કદાચ ૧૦૦ માં પાંચજ નેહાં સુખ નહીં જોશે. લેવો જોલર સાહેબ આયા ; હું પેશીના ઓરડાની બાહાર બિંબા રહી છુપાઈને જોઉં કે એ શું કરેચ ; (જોલર આવેછે) કેમ જોલર સાહેબ અખી બારણા ખોલેગા ? (જોલર બારણું બધાડેછે ને ખરશેદજી અંદર જઈ એક બાવુએ બિંબા રેહછે.)

પેસતનજી—હા ખુદા, આ સું મારો હાલ ? કેવાં ખાનદાનનો નખી-રો, કીયાં આયરદાર મા બાપનું ફરજંદ, તે આજે કેવી ફેજે પોહચ્યોય ? ઓ ખુરા દોસ્તો, કાંચ મને નાહેકનો એવાં ખુરાં છંડામાં નાખ્યો ? મારી ધનબદ્ધ હવે શું વીચાર કરતી હોશે ? ખીચારી ઘણુંખી, કેહતીતી કે એવી કલ્મ છોરી દે, ખરચ ઓછા કર, ચાકરીપર વધારે ધ્યાન આપ, પણ મેં કંઈ તેણીનું માન્યું નહીં, તારેજ આવા મારા ખુરા હાલ થયાચ કની ? પણ હવે એ પસતાવો શું કામનો ? અરે દાદગર દાતાર કંઈ રેહેમ કર ; મારો છુટકો કર. એકવાર કેવું સરસ ખાનાર પીનાર આજે આ રોટલીના ટુકડાપર કેમ જીવી શકે ? પણ એ મારી ચાલથીજ એવા હાલ થયાકની ? ઓ ખોદા હું ખરેખર પશોમાન છું ; હવે કદી એવું કામ કરસ નહી. સારં થયું કે પેલાં નાણાં ખાઈ નહીં ગીયો નહીં તો કે આજે કેવી સખત મજુરી કરવી પડતે ? ઓ ખુરા લોભ, ઓ પૈસાની લાલચ, ઓ નદારી સંગત, ઓ નખલાં મગજ, હવે આ સઘણું કેવું ખુલ્લું મારી નજરે પડેચ ? પણ—

(ખરશેદજી બાહાર નીકલી આવેછે ને પેસતનજી સરમદ્ધ નીચું જોયછે.)

ખરસેદજી—કંઈ નહીં પેસી, મારી સાંમે જો. ચાલ ઉઠ; તે દાદગરના શુક્ર પુત્રને કે આ ભારે ધાસ્તી ને ઇતેજરીમાંથી તું આજથી બચ્યો.

પેસતનજી—શું તારે મારું કરજ અદા થયું ?

ખરસેદજી—હા. તારા સસરા રેહેમી થયાય, ને જો હવે તું તારી અસલી ચાલચલણ છોરી દેઘ સુધરી જવાને મને વચન આપે તો તારું કરજ ભરી તુંને છોરવવાનો મને હુકમ થયલો છે.

પેસતનજી—પણ એ સઘલું કાણથી થયું ?

ખરસેદજી—દુવા માંગ તારો ધનબધને; પણ એ બધી વાત હાલ પરતી મુક ને મને સાચું કેહ કે તારો વીચાર હવે સુધરવાનો છે ?

પેસતનજી—હા. હું મારી ધનના કસમ લઈ કહું કે હું આડે માર્ગે તો હવે જવસજ નહી. આ મારી ખુરી ચાલનો હવે. મને પુરતો પસતાવો થઈ નુકોચ ને તમો આયા તેની અગાઉ હું તે મોટા સાહેબ પાસે મારીજ ચાહતોતો ને જોઈને ખુસી છેલ્લું કે મારાં ખરાં અંતકરણની માંગણી તેને અતે કબુલ કીધીછે. મારા પોતાના કસમ લઈ હું કેહું કે મારો પસતાવો ખરો છે ને—

ખરસેદજી—ને તે હવે ખરોજ રેહવાદે. મેં બધું સાંભળ્યું તથીજ હું તારો પસતાવો સીનસીઅર છે એમ માનુંચ. વારતે ચાલ ઉઠ હવે મારી સાથે મારે ઘેર ચાલ ને આજે આપરે બપોરની ત્રેનમાં પુને જીપરી જશું.

પેસતનજી—પણ ખરસેદજી કંઈ ગારી લાયાય ? મને તો બાહાર આવતાં શરમ લાગેચ ને તમારે તાંહબી બધાં હોશીની ?

ખરસેદજી—ચાલ સરમાએચ શાનો ? હોય, થઈ ચુંકું. તું ચાલ આપરે બાહારથી ગારી કરશું.

(બંને જાયછે.)

દેખાવ પાંચમો.

લવજી શેઠનો પુણનો બંગલો.

(લવજી શેઠ, મેહેરબખ તથા ધનબધ બેઠેલાં છે.)

મેહેરબખ—કેમ દીકરી ધનુ હજુર તું કંઈ ગમગીન દીસેચ ?

ધનબર્ધ—નહી જી. સેહેજ મારા જીવને ગમતું નથી.

લવજી—નહી મેહરાં, એ તો એના પેસુ વારતે વીચાર કરતી હોશે ?

મેહુરબર્ધ—ચાલ માય એમ વીચાર નહી કરયા કરીએ. હસ, બોલ, ખુશી થા. તેથી હમણા આવતો હોશે. સાત તો વાગવા આયા ને ત્રેનથી સારાસાતે આવી પુગેચ. ચાલ દાહી થઈ એક મુગી મુગી ગીત ગા.

ધનબર્ધ—નહી માયજી હમણા મને માફ કરો. પછી હું જરૂર આવસ.

મેહુરબર્ધ—ચાલ તારે જો હું ગાંઢિય તેપર ધ્યાન આપ કે જરાક તારું મન તો વેરાય.

(ગાયછે.)

Rosalie the prairie flower—રાહ.

નેકી કેવી ખ્યારી છે, જગમાં છે સરસ,
અગર અખત્યાર કરે તો, થાએ નહી કંઈ નરસ,
માટે નેકી કરી લે-એજ ફુનીઆદારી,
કે નહી થાએ લાચારી.

કોરસ.

નેક કરો, નેક બોલો, નેક વમાસો,
નેક વીચારો, નેક ચાલો. તો સુખ પામસો,
જગત આ તો છે ફાની-તજ બદી શેતાંની,
કે નહી થાએ લાચારી.

નેક ખસલત રાખજો, નેક કર સઉ કામ,
નેકીને સાથી કરજો, મહસુર થાય તારું નામ,
નેકી મુકી છોડજો, આએ ફાની ઠામ,
કે નહી થાએ લાચારી.

કોરસ.

ચાલ દીકરા ધનું હવે તો તું એક ગીત ગા. 'કેહેય કે સાઈ' માંગીએ તો સાઈ' થાય. એમ સાંહાંજપરી ગમગીન નહી જોશી રહીએ.

ધનખઈ—માયજી હું એક વચનની છું; મારા પેસીને આવવા દેવો ને પછી ગમે તો એકને બદલે એક દજન ગીત ગાવશ.

(ગારીનો અવાજ થાય છે.)

મેહેરખઈ—પણુ જો તો આય ગારી કોણની આવી ?

(ધનખઈ ખારીએ એ જોવા જાય છે.)

ધનખઈ—(ખુશી થઈ) એ તો આપરે તાંહનીજ છે માય.

(ખરસેદજી ને પેસતનજી આવે છે.)

(ખાણુએ) આવ વાહાલા પેસી તું આયો કે ?

(પેસતનજી નીચી મુદીએ ઉભો રહેય.)

ખરસેદજી—લેવો શેઠ, મારી કબુલાત મુજબ તમારા પેસતનજીને હું લાયોય. પેસી આગલ આવની.

ધનખઈ—ચાલ પેસી બાવા પાસે જઈ આપરે બંને માશી માંગીએ. (લવજી પાસે લઈ જાય છે) બાવાજી હવે એને માફ કરો, ને તમારો જમઈ ગણી હમુને તમારા આશીરવાદ આપો. (શેરીયાર સામન લાવે છે.)

પેસતનજી—(ધીમે અવાજે) શેઠજી હું ખરેખર ઘણો દલગીર છું ને તમારા કહયાસર ચાલી તમારા તાબેદાર બેતા તરીકે રહેવા હું કબુલ થાઉંય ને—

લવજી—બેતા હું દલગીર છું કે મને તારી ચાલ પસંદ નથી ને—

પેસતનજી—શેઠ હવે ગઈ ગુજરી ભુલી જઈ મારાપર રહેમ કરી મને માફ કરો ને—

ધનખઈ—હા બાવાજી તમે કબુલ કરીધું તો મારે ખાતર એને માફ કરીને—

ખરસેદજી—હા શેઠ મારી ખાતરી છે કે એનો પશતાવો ખરો ને પુરતો છે. વાસ્તે એ સંધો બનાવ ભુલી જઈ એને તમારા આશરા તલે લેવો ને—

મેહેરબાઈ—અરં છે વાહાલા લવજી ; મારીબી મરજી છે કે જ્યારે એ એટલો પરોમાન દીસેય ને આવી કાકલુદીથી કાલાવાલા કરેય તારે તો આપરે એની સામે એટલાં કઠણ નહી થવું જોઈએ ને

લવજી—અસ ; હંધ આવ દીકરા પેશી, જોકે તારી ચાલનો તારી ધને કેવો બચાવ કીધોય તે તું તો જાણતો નહી હોશે પણ એ નેક છોકરીને લીધેજ તું આજે આ સુખ ને હમારો આશરો લેવા પામ્યોય એ સત માનજે. વાસ્તે આજથી હું તુંને મારા જમઈ તરીકે કબુલ કરૂંય. દીકરા ધન હંધ આવુંને તારો હાથ તારા પેશી સાથ મેલાવ.

(હાથ જોડાવેછે.)

સંધાં—આમીન. આમીન. આમીન.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ, હું એક બે બોલ બોલવા ખાતર તમારી પાસે પેહેલેથી દરગુજર ચાહુંંય. જો તમે તમારી ખાનગી ઉમેદને માટે ઉતાવળમાં પડી તમારી બેટીની ખુદરતી ખાંભીઓની ફોકટ ચીંતામાં પડતે નહી ને તે છુપાવા આવી બેટી લાલચ નાહુકની બતલાવતે નહી તો આજે તમારી બેટી એમ દુઃખી થાતે નહી. હું પોતે પણ દલગીર છું કે મારી ગુલની ઉમેદમાં જલદીથી પાર પડવાના હેતુથી મેં ઘણી બેવકુફાઈ ભરેલી રીતે તમોને એમાં મદદ કીધીય. પણ હવે તો તે સાહેબ મને માફ કરે. બેહેન ધનબંધજી, તમે આ બનાવપરથી જોયું તો હોસે કે આહારના ભયકાપર લોભાઈ હુલરમથી શાહાદી કરવામાં કેટલા ફાયદા છે ; પણ દુવા ગુજરે તે સાહેબની કે તમારા પેશીમાં સારાં ખાનદાનનું લોહી હતું નહી તો તમારો હાલ કેવો વધારે દુષ્ટ થતે તે કહી હું તમોને હવે દુઃખી કરવા માંગતો નથી. ભાઈ પેસી, પૈસા વાલી બૈરી લેવા જતાં શું શું સંભાલ લેવી જોઈએ તે તો તું હવે શીખ્યો ખરો, ને હું ઉમેદ રાખુંંય કે તારી માફક એવા પૈસાપર પરેલા પરવારતાઓને આ તારો હેવાલ એક અછછો ધડો થઈ પડશે. પણ ચાલો બાઈ મેહેરબાઈ. જેમ અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “All's well that ends well” એટલે “જેનું સેવટ સારું

તે સઘળું સાઈ” તેમ હવે તે કીરતાર આપરાં સુખ દુઃખનો એવો સારો છોડા લાયોય તે માટે તેના શુક ગુનરી એક ખુશાલીનું ગાયણુ ગાઇએ.

લવજી—ખરશેદજી દાકતર હું ખરેખર અંતઃકરણથી ઇચ્છુંચ કે તમારી ગુલની ઉમેદ હવે આપણે જલ્દીથી ખર લાવીએ અને તેથી તેમાં જે કંઈ નાણાની કે ખીજી રીતે મારી મદદ તમોને કામ લાગે તે આપવાને શેવક હંધ બા ખુશીથી વચન આપે છે.

ખરશેદજી—લવજી શેક, હું તમારો ઘણોજ ઉપકારી છેજાં ને આ સુખ ભરીયાં સેવટ પછી મારા પણ સુખનું સેવટ સાહેબ આપણે સેહેલથી લાવશું. ખુદા સરવેનું બલું કરે એ હમારી દુવા થજો આમીન, આમીન, આમીન.
(ગાય છે).

દીલદારી કીનીરે—રાહ.

ધન ને પેસી—મેરબાંની કીધી છે; હમપર ઓ દાદગર ; હમને બચાવ્યાં ;
પ્રીતથી મેલવ્યાં, ઉગારીયાં, બચાવ્યાં છે,
તેં તો હમને સાથરે—મેરબાંની.

ધનબઈ—અંતકરણથી માનું ઉપકાર,
કેમ ભુલું હું તારો આભાર,
ચાલની-પેસી-વાહાલા-હવે ખુશાલી થાઇ કે ?—મેરબાંની.

પેસતનજી—ભુલ ચુક માફ કરો મેહેરબાંન,
પધારો તમો તમારે મુકામ,
જઈએ, નમીએ, ઉપસર, તમારો માનીએ રે—મેરબાંની.

સંધાં—દુવા કબુલ કરો—બીઈઓ,
સલામ-લેવો-તમો શેરો,
હશે-મેહેર તો-મલશું-આપણુ ખીજી વારરે—મેરબાંની.

“જહાં પર શમખ હોતી હએ, વહાં પરવાના આતા હએ”—રાહ.

લવજી—*મોખત મેરાંની થઈ કેવી, થયો દીલે બહુ રાજ,
માયા મોખતની ન્યારી, દીનો કાઢસ સુખે ખીરાજ.—મોખત.
બેટી મારી ઘેરખતલામાં, પડે ક્યારે એવી રાહા જોજ,
સારે ઘેરે જએ પ્યારી. એ છે મારી દીલની મરજી—મોખત.
પરની જએ જલદીથી બેટી, મેરાં આવે મારે હાથે,
કર દીલની ઉમેદો બર મારી, દાદગર કહું તુંને અરજી—મોખત.

“દીલદારી કીની રે.”

લવજી—*પૈસો છે પ્યારો રે, સડને હરદમ, દુનીઆમાં,
માનીતો, નાચતો એ ગાજતો એ વાજતો, ચાહેછે,
સડજનને વહાલો રે.—પૈસો છે.
ભાઈબંધ કે સગાં વહાલાને,
પૈસો નચાવે, મચકાવી મચકાવી,
હસાવે, નચાવે, ફસાવે, રડાવે પૈસોરે.—પૈસો છે.

“તુમ આએ જો ચારો જવાન.”—રાહ.

ધનબંધ—*શોખ વધારે નવી નવાઈ, દુનીઆમાં સોખ છે, અજબ ઝલકાઈ.
આપણું શોખને લગામમાં રાખી, નહીં કરે કો'પર સરસાઈ—દુન્યા.
હદમાં જો નહીં હોય આપણો શોખ, અંતે થવું પછી પરતાઈ—દુન્યા.

“તન મન આસ નીરાંસ બંધ મોરી.”—રાહ.

લવજી—*સુનો સજનો સદગુણ છે સવાઈ,
દુરગુણ છે ખુરા લોખમાં સમાઈ—સુનો સજનો.
કરે કમાઈ ગરીબો દયાનતે,
લુચ્યાઓ રહે બદીખાઈ લપટાઈ—સુનો સજનો.
અકલાઈ દુઃખથી ગરીબ થાએ નાચાર,
લકંગા લુટે હક ગરીબના મલકાઈ—સુનો સજનો.
રખના ગુણ ગાઈ કરો હરદમ તેને યાદ,
રહીએ ખુશખુશાલ જેથી આપણે ભાઈ—સુનો સજનો.

